

II. Gıyâseddin Keyhusrev ve Türkiye Selçuklu Devlet Nizamının Bozulması

Mustafa AKKUŞ^{1*} Sefer SOLMAZ²

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, Konya, Türkiye

² Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Konya, Türkiye

Makale Bilgisi

ÖZET

Geliş Tarihi: 21.10.2024

Kabul Tarihi: 19.12.2024

Yayın Tarihi: 31.12.2024

Anahtar Kelimeler:

Türkiye Selçukluları,
II. Keyhusrev,
Türkmenler,
Moğollar,
Babailer isyanı,
Sâdeddin Köpek.

Türkiye Selçuklu Devleti XIII. yüzyılın en güçlü devleti iken II. Gıyâseddin Keyhusrev'in iktidara gelmesiyle beraber yaşanan hadiseler ve sultanın devlet idaresinden yoksunluğu sebebiyle çok kısa süre içerisinde idari, askerî ve iktisadi yönlerden büyük bir zafiyet içerisine düşmüştür. İslam dünyasını büyük bir buhrana sürükleyen Moğol istilasının yaşandığı bu yüzyılda Türkiye Selçuklularının başında bulunan I. Alâeddin Keykubad, devleti her açıdan tahkim etmiş, dünyayı kasıp kavuran istilaya karşı tedbirler alarak Anadolu'yu asrın en müreffeh toprakları haline getirmiştir. Ancak onun dizayn ettiği idari ve sosyal sistem suikastla öldürülmesi akabinde veliahdı olmayan oğlu Gıyâseddin Keyhusrev tarafından bozulmuş, idari ve sosyal mekanizmanın inhitatı devletin siyasi, askerî ve iktisadi yönlerden çöküşüne sebep olmuştur. II. Gıyâseddin Keyhusrev'in iktidara gelmesinde büyük rol oynayan başta atabeyi Şemseddin Altun-aba olmak üzere dönemin Cemâleddin Ferruh, Taceddin Pervâne, Gürcüoğlu Zahirreddin ve Sâdeddin Köpek gibi emirleri sultan üzerinde tahakküm kurma yarışına girmişlerdir. Bu emirler içerisinde en hırslı ve azimli olan Sâdeddin Köpek, kısa sürede II. Keyhusrev üzerinde nüfuz kurarak etkili bir konuma yükselmiş, rakiplerini bir bir tasfiye edip devlet idaresinde büyük bir güç kazanmıştır. Bu güç hırsı ve yaşanan çekişmeler ilk önce devletin idari yapılanmasını zayıflatmış, İrani unsurların hâkim olduğu sarayın tutumu, Alâeddin Keykubad'ın kurduğu sosyal ve iktisadi nizamı bozmuş ve akabinde Türkmenlerin destek verdiği "Babailer İsyanı" ile devletin siyasi ve askerî zafiyeti aşikâr olmuştur. I. Keykubad'ın tesis ettiği güçlü Türkiye Selçuklu Devleti'ne saldırmaya cesaret edemeyen ve sınırlarda fırsat gözeten istilacı Moğollar, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in iktidara gelmesiyle ortaya çıkan bu zafiyetten yararlanarak Anadolu'yu istila edip Türkiye Selçuklularını tahakküm altına almışlardır. Böylece devlet idaresinde bozulmayla başlayan süreç devletin askerî, sosyal ve ekonomik alandaki gerilemesini hızlandırmış, Moğol boyunduruğuna girmesiyle de mukadder inkıza doğru sürüklenmiştir.

Kaykhusraw II and the Deterioration of the Seljuk State Order

Article Info

ABSTRACT

Received: 21.10.2024

Accepted: 19.12.2024

Published: 31.12.2024

Keywords:

Anatolian Seljuks,
Kaykhusraw II,
Turkmens,
Mongols,
Babai rebellion,
Sadeddin Köpek.

The Anatolian Seljuks were the most powerful state in the 13th century, but due to the events that unfolded after Kaykhusraw II seized power, along with the Sultan's lack of effective governance, the state quickly fell into significant administrative, economic, and military decline. The social and administrative system designed by Kayqubad I was disrupted by his son, Gıyâseddin Kaykhusraw, who, after his assassination, left no heir. The decline of this social and administrative mechanism led to the economic and military collapse of the state. The emirs of the time, such as Şemseddin Altun-aba, Cemâleddin Ferruh, Taceddin Pervane, Gürcüoğlu Zahirreddin, and Sadeddin Köpek, who played major roles in Kaykhusraw II's rise to power, competed for dominance over the Sultan. Sadeddin Köpek, the most ambitious and determined of these emirs, quickly gained influence over Kaykhusraw II, rising to a powerful position by eliminating his rivals one by one. His greed for power and the ensuing conflicts first weakened the administrative structure of the state. The palace, dominated by Iranian elements, disrupted the social and economic order established by Kayqubad I. This led to the political and military weakness of the state, which became evident with the Babai rebellion, supported by the Turkmen. The Mongols, who had not dared to attack the powerful Seljuk state established by Kayqubad I, seized this opportunity when Kaykhusraw II came to power, invading Anatolia and subjugating the Anatolian Seljuk state. Thus, the decline that began with the deterioration of state administration accelerated the social, economic, and military downfall, ultimately leading the state towards its inevitable demise under the Mongol yoke.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Akkuş, M., & Solmaz, S. (2024). II. Gıyâseddin Keyhusrev ve Türkiye Selçuklu Devlet nizamının bozulması. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 8(2), 447-468. <http://dx.doi.org/10.51117/metder.2024.84>

* Sorumlu Yazar: Mustafa AKKUŞ, akkus75@hotmail.com

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

GİRİŞ

II. Gıyâseddin Keyhusrev, I. Alâeddin Keykubad'ın vefatı üzerine 1237 yılında Türkiye Selçuklu tahtına geçmiştir. Her yönden gelişmiş ve müreffeh bir devlet devralan II. Gıyâseddin Keyhusrev, yönetimde pasif, devletin iç ve dış problemlerinin çözümünde de yetersiz kalmıştır. Hükümdarlığın ilk dönemlerinde Sâdeddin Köpek'in tahakkümü altında ezilmiş ve onun istekleri doğrultusunda devleti yönetmiştir. Bu durum bazı devlet adamlarının tepkisine yol açmış ve bu kişiler iktidara karşı gelmeye başlamışlardır. Yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik huzursuzlar halkı olumsuz etkilemiş ve bunun sonucunda Baba İlyas öncülüğünde Babaîler İsyanı ortaya çıkmıştır. Akabinde Anadolu topraklarını istila eden Moğollar ile Türkiye Selçukluları arasında Köseadağ Savaşı¹ yaşanmıştır. Bu savaş Türkiye Selçukluları için inkırazın başlangıcı olmuş ve bundan sonra felaketler ardı ardına yaşanmaya başlamıştır.

II. Gıyâseddin Keyhusrev hakkındaki bu çalışmamıza onun hayatının anlatılması ile başlayarak, sonrasında Türkiye Selçuklu idari mekanizmasının çöküşüne dair bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Bu idari mekanizmanın çöküşü konusunda öncelikle inkıraza sebep olan gelişmeler tek tek ele alınmış, akabinde de bu gelişmelerin devlet üzerindeki etkileri irdelenmeye çalışılmıştır.

II. Gıyâseddin Keyhusrev Dönemi (1237-1246)

I. Alâeddin Keykubad'ın oğlu olan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in doğum tarihi hakkında kaynaklarda yeterli bilgili bulunmamasıyla birlikte 1221'de doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir. II. Gıyâseddin Keyhusrev'in annesi hakkında dönemin müverrihleri net bir ifade kullanmazken, kitabelerdeki bilgilerden annesinin Mahperi Hatun olduğu anlaşılmaktadır (Kaymaz, 2009, s. 25)². Kalonoros (Alâiyye) hâkimi Kyr Vart'ın kızı olduğu bilinen Mahperi Hatun, Hristiyan olup kocasının ölümüne kadar bu dinde kalmıştır (Turan, 1977a, C. 6, s. 620). II. Gıyâseddin Keyhusrev yedi yaşında iken Mübârizeddin Ertokuş'un atabeyliğinde Türkiye Selçuklu topraklarına yeni katılan Mengüçlüklüler'in merkezi Erzincan ve havalisine melik olarak gönderilmiş (İbn Bibi, 1996, C. 1, s. 368); melikliğinin ilk yıllarında Trabzon'u kuşatmıştır (Turan, 1977b, C. 6, s. 651-652). Ancak Trabzon'un fethi Türkiye Selçuklu ordusunun kuvvetine ve askerlerin kahramanlığına rağmen, surların metaneti, müdafaa edilen sahanın coğrafi zorluğu ve en önemlisi de kuşatma sırasında havanın aniden bozularak fırtına ve sellere neden olması, an meselesi iken fethin gerçekleşmesini engellemiş, Türk ordusunun dağınık bir halde dağlara ve ormanlara doğru çekilmesine sebep olmuştur. Türkiye Selçuklu ordusunun zor durumda kalmasıyla yarım kalan kuşatma ve Trabzon'un fethi, devletin idari mekanizmasının çöküşü ve yaşanan büyük hadiseler yüzünden, iki buçuk asır sonra Fâtih Sultan Mehmed zamanına kadar mümkün olamamıştır. Dönemin Selçuklu kaynakları zikretmese de bu seferin Gıyâseddin Keyhusrev ve amcasının esareti ile sonuçlandığına dair Rum kaynaklarındaki bilgiler dikkat çekicidir (Turan, 1999, s. 362).³

Gıyâseddin Keyhusrev'in meliklik dönemi (1228-1237) faaliyetleri hakkında kaynaklarda Trabzon seferi dışında önemli bir olay zikredilmemektedir. Bu seferden kısa bir süre sonra atabeyliğine Şemseddin Altun-aba atanmış ve sultanlığına kadar da bu vazifeye devam etmiştir. I. Keykubad'ın zehirlenmesinden hemen önce tekrar Erzincan Meliki olarak atanan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in evlilikleri hakkında kaynaklarda enteresan bazı bilgiler aktarılmaktadır. Onun evliliklerinden bazıları

¹ Köseadağ Savaşı'na farklı bir yaklaşım ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Solmaz, 2018, s. 705-721.

² Kayseri Mahperi Huand Hatun Camii'nin Mayıs 1238 tarihli batı portal kitabesinde II. Gıyâseddin'in bu melikenin oğlu olduğu açıkça ifade edilmektedir.

³ Trabzon Seferi sırasında Melik Gıyâseddin Keyhusrev ile amcasının esir düşmesi hakkındaki bilgilere ihtiyatla bakmak gerekir. Bu seferin başında kimin olduğu konusu da oldukça tartışmalı bir meseledir. Ayrıca bu sefer başarısızlıkla sonuçlanmakla birlikte Melik Gıyâseddin Keyhusrev veya başka bir hanedan mensubunun Trabzon İmparatorluğu'na esir düşmesi çok olası görülmemektedir. Bu konudaki değerlendirme ve tartışmalar için bk. Demir, 2022, s. 29-37.

siyasetine etki etmiş, devlet yönetimi üzerinde tesirler bırakmıştır. Ancak çalışmamızın boyutunu aşacağından evlilikleri ile ilgili ayrıntılar ve tartışmalara girmeden hanımlarını zikretmekle yetineceğiz. II. Gıyâseddin Keyhusrev gayrimüslimlere karşı geniş bir hoşgörüyü sahip olmuş, gayrimüslim kadınlarla birçok evlilik yapmıştır. Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, ilk olarak Rum papazının kızı Berdüliye Hatun ile evlenmiştir (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 27; Çiftçioğlu, 2013, s.16). Kaynaklarda II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Rum asıllı bir cariye ile de evlendiği ve bu evlilikten IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın dünyaya geldiği belirtilmektedir (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 27; Sümer, 2002b, C. 25, s. 404). II. Gıyâseddin Keyhusrev, daha sonra Anadolu'da Gürcü Hatun adıyla tanınacak olan Gürcü Prensesi Tamara ile evlenmiş (İbn Bibi, 1996, C.2, s. 36-38; Yazıcızâde, 2017, s. 523-524) ve bu evliliğinden de II. Alâeddin Keykubad dünyaya gelmiştir (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 36, 38; Aksarayî, 2000, s.27-28; Abû'l-Farac, 1999, s. 537-538; Grigor, 2007, s. 22; Quentin, 2006, s. 60; Turan, 1999, s.435-436; Sümer, 2002a, C. 25, s. 359). II. Gıyâseddin Keyhusrev, el-Melikü'l-Aziz'in kızı ile de bir evlilik yapmıştır.⁴ Evliliklerinden bir diğeri de Mengüçlü Beyi Fahreddin Behramşah'ın oğlu Şarkîkarahisar Meliki Muzaffereddin Muhammed'in kızıdır.⁵ Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in, Köseadağ Savaşı öncesinde bir Fransız prensesiyle de evlenmeye teşebbüs ettiği, ancak bu evliliğin gerçekleşmediği bilinmektedir (Çiftçioğlu, 2013, s. 16).

Tarihi kaynakların verdiği bilgilere göre; II. Gıyâseddin Keyhusrev'in üç oğlu ve iki kızı vardır. Kızlarından birinin ismi Selçukî Hatun olup, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in hangi hanımından doğduğu bilinmemektedir. Selçukî Hatun'un Kayseri'deki mezar kitabesinden onun Mart 1284 yılında öldüğü anlaşılmaktadır (Göde, 2011, s. 62).

Sultan I. Alâeddin Keykubad ölümünden önce devletin kaderi ile ilgili bazı mühim kararlar almıştır. Sivas valisi ve kendisinin çok yakını bulunan Fahreddin Ayaz'ın ölümü üzerine onun yerine Kayır Han'ı tayin eden sultan, böylece Hârizm beyleri ve askerlerine verdiği itibar ve mevki göstermiştir. Büyük oğlu Gıyâseddin Keyhusrev'i tekrar Erzincan meliki, Şemseddin Altun-aba'yı da ona atabey ve beylerbeyi tayin etmiştir. Fakat bu tayinlerin en mühimini ortanca oğlu İzzeddin Kılıcarslan'ı kendisine veliaht yaparak gerçekleştirmiştir (Turan, 1999, s. 389). Ancak bu atamalar onun ölüm sürecini başlatmış, bazı kaynaklar sultanın son ziyafette kuş eti yerken zehirlenmesini oğlu Gıyâseddin Keyhusrev'e atfetmişlerdir. Keyhusrev, büyük evlat olmasına rağmen Eyyübî prensesi Melike-i Âdiliyye'den doğan ortanca oğlu İzzeddin Kılıcarslan'ın veliaht gösterilmesi, nihayet Keyhusrev'in liyakatsizliği ve garip ahvâli böyle bir cinayetin mümkün olabileceğini düşündürmektedir (Anonim Selçuknâme, 2014, s. 42; Turan, 1999, s. 390.)⁶

I. Alâeddin Keykubad'ın ölümünden (634/1237) sonra önde gelen devlet adamlarından, Şemseddin Altun-aba, Tâceddin Pervâne, Lala Cemâleddin Ferruh, Gürcüoğlu Zahirreddin ve Sâdeddin Köpek gibi devlet adamları veliaht İzzeddin Kılıcarslan'ın yerine, II. Gıyâseddin Keyhusrev'i tahta çıkarmışlardır (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 19-20; Yazıcızâde, 2017, s. 503, 508-509; Aksarayî, 2000, s. 25; Abû'l-Farac, 1997, s. 537). Daha sonra sultanın ölümünü açıklamışlardır (Müneccimbaşı, 2001, s. 80-81). Alâeddin Keykubad'ın taraftarı olan Kemâleddin Kâmyâr ve Hüsâmeddin Kaymerî ile Selçuklu

⁴ el-Ömerî eserinde bu evlilikten şu şekilde bahsetmiştir: Gıyâseddin Keyhusrev, Haleb hakimi Melik Aziz Muhammed'in küçük yaştaki kızı Gaziye Hatun'la nikah kıydı ve gelini almak için Tokat kadısını gönderdi. Buna ilaveten de Haleb hâkimi de Keykubad'ın kızı ve Keyhusrev'in kız kardeşi olan Melike Hatun'la evlendiğini kaydetmiştir. Selçuklu Sultanı adına Tokat kadısının hazır bulunduğu bu törende İbnü'l Adîm'e, Ebû Hanife mezhebi kurallarına göre nikâh kıyma görevi verilmiştir. (el-Ömerî, 2014, s. 369). İbnü'l Adîm, 50 bin altınlık mehir karşılığında nikâhı kıydıktan sonra saç olarak da pek çok altın saçılmıştır. Bk. İbn al-'Adîm, 2011, s. 5.

⁵ Bu evlilikle ilgili İbn Bibi, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in, Köğonya (Şarkî-Karahisar) Meliki Muzaffereddin'in kızlarından birini kendisine istediğini, ancak Muzaffereddin'in onun bu isteğini reddettiğini söylemektedir. Melik bu isteği geri çevirirken de "Sultan günlerini sokak serserileri (runud) gibi sefahat ve işret içinde geçiriyor. Onun için ailemizin damatlığına yakışmaz" dediğini rivayet etmektedir. Ancak İbn Bibi hikâyenin devamında Melik Muzaffereddin'in sultanı reddettiğini, ancak evliliğin yine de gerçekleştiğini kaydetmektedir. bk. İbn Bibi, 1996, C. I, s. 371.

⁶ Kazvîni, Gıyâseddin'in babasını cahillikle zehirlediğini zikretmektedir. bk. Kazvîni, 2015a, s.477.

ordusunda hizmet gören Hârizmlilerin emîri Kayır Han (Kırhan) başta II. Gıyâseddin Keyhusrev'in tahta çıkarılmasına sıcak bakmayıp veliaht olan İzzeddin'de ısrar etmişler, ama II. Gıyâseddin'in hükümdar ilan edilmesine mani olamamışlardır. Bu tutumlarından dolayı diğer emîrler ile sultanın karşısında yer alan bir konuma düşmüşlerdir. Kemâleddin Kâmyâr ordusuna güvenemediği ve yenilme endişesinde olduğu için bir süre sonra Hüsâmeddin Kaymerî ve Hârizmlilerin emîri Kayır Hanı (Kırhan) da yanına alarak yeni sultana biat etmek zorunda kalmıştır. (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 20-21; Yazıcızâde, 2017, s. 509-510; Kaymaz, 2009, s. 34; Sevim, 2002, s. 349).

II. Gıyâseddin Keyhusrev muhaliflerin itaatini sağladıktan sonra hükümdarlığını, Türkiye Selçuklu Devleti'nin her tarafına haberciler vasıtasıyla bildirmiş ve memleketteki bütün mahpusların serbest bırakılması için fermanlar göndermiştir (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 20; Yazıcızâde, 2017, s. 509). Abû'l-Farac'ın ifadesine göre, yaklaşık 12 bine varan (1997, s. 537) bu mahpusların çoğunu I. Keykubad'ın bir müddet önce esir etmiş olduğu Mısır ve Şam Eyyübîlerine ait askerler teşkil etmektedir (Kaymaz, 2009, s.35). II. Keyhusrev, Türkiye Selçuklu tahtına oturduktan sonra babasının sağlığında Kayseri'ye gelmiş bulunan yabancı ülke elçilerini kabul etmiş ve yeni şartları dikkate alarak bir takım anlaşmalar yapmıştır. Sultan, Moğol hanının elçisi Emîr Şemsü'd-dîn Ömer Kazvinî refakatinde Fahrü'd-dîn isimli kendi elçisini Moğol başkentine yani Ögedey Han'a göndermiştir (İbn Bibi, 1996, C. 1, s. 448-449). Daha sonra Dımaşk Eyyübî Hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil Muhammed ve Halep Eyyübî Hükümdarı el-Melikü'n-Nâsir Yûsuf ile babası zamanında yapılan tâbiyet anlaşmalarını yenilemiştir (635/1237) (İbn al-'Adîm, 2011, s. 4). Çok geçmeden diğer Eyyübî melikleriyle Artuklu emîrleri de ona tâbi olmuşlardır. Böylece Sultan II. Gıyâseddin, Mısır Eyyübîleri'ne karşı kuvvetli bir cephe meydana getirmiştir.

II. Gıyâseddin Keyhusrev, henüz çocuğu olmadığı için babasının veliaht ilan ettiği kardeşleri şehzade İzzeddin Kılıcarslan ile Rükneddin'i öldürtmeye cesaret edememiş ve Burgulu (Uluborlu) Kalesi'ne göndererek hapsedirmiştir. Eyyübî melikinın kızı anneleri Melike Adiliyye'yi de Sâdeddin Köpek'e verdiği bir fermanla Ankara Kalesi'ne gönderip kısa bir süre sonra da burada eski Türk geleneğine göre yayın kirişi ile boğdurarak öldürmüştür. Sultan II. Gıyâseddin'in, Berdüliye adındaki hanımından doğan İzzeddin Keykâvus, bir Rum cariyesinden doğan Rükneddin Kılıcarslan ve Gürcü melikesinden olan Alâeddin Keykubad adlı üç oğlu dünyaya gelmiştir. Bunlardan İzzeddin Keykâvus'un atabegliğini Mübârizeddin Armağanşah'a havale etmiştir ki bu ünvanın 637/1239 tarihli medrese kitabesinde bulunması da bunu teyit etmektedir. Armağanşah'ın bu göreve getirilmesinin hemen akabinde II. Keyhusrev, üvey annesi Eyyubî prensesi Melike-i Âdiliyye'den olan ve hapsedirdiği küçük kardeşleri Kılıcarslan ile Rükneddin'in öldürülmelerini Mübârizeddin Armağanşah'a havale etmiştir. İbn Bibi'nin naklettiği, fakat kesin olarak açıklayamadığı rivayete göre; Armağanşah iyi bir insan olduğundan şehzadelere kıymakta tereddüt göstermiş, bazılarını göre onların yerine iki köle öldürerek sultana bu işi yaptığını dair nişan götürdüğü; diğer bir kısmına göre ise bunları öldürdüğü zikredilmektedir. Her iki rivayetin de gerçekliği tahkik edilememiştir. Ancak II. Keykâvus zamanında, 647/1249 yılında, Uç'da Türk Ahmed adında birinin ayaklanarak I. Keykubad'ın oğlu olduğuna dair iddiada bulunabilmesi bu öldürme keyfiyeti hakkında bu gibi rivayetlerin halk arasında yaygın bulunduğunu gösteren bir delildir. (İbn Bibi, 1996, C. 2, s.26-28; Akkuş, 2019, s. 45-48).

II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminde (1237-1246) babasının tesis ettiği tüm nizam ve sistem hızlı bir şekilde değişime uğramıştır. Alâeddin'in devlet idaresinde kurmuş olduğu düzen ve ahenk belli bir denge politikasına bağlı olarak oluşturulmuştu. Dünya tarihinde önemli hadiselerin vuku bulduğu bir dönemde sultan olan Alâeddin Keykubad (1220-1237) hadiseleri iyi tetkik ederek Türkiye Selçuklu Devleti'ni dışarıda prestijli, içeride her açıdan mamur ve müreffeh bir konuma getirmiştir. Keykubad, Moğol istilasına karşı bir takım emniyet tedbirleri almış (Koca, 2009, s. 189), Anadolu'ya akan göç seli karşısında sistemli bir iskân politikası takip etmiştir. Ardından halkın ekonomik refahını sağlamak için babası I. Gıyâseddin Keyhusrev (1192-1196/1205-1211) ve ağabeyi I. İzzeddin Keykâvus (1211-

1219)'un iktisadi politikalarını devam ettirerek bu amaca matuf bir takım fetihlerde bulunmuştur. Onun devletin bekası açısından en önemli faaliyetlerinden biri de devlet yönetiminde kontrolü ele geçirmek isteyen emîrleri bertaraf ederek merkezî yapıyı güçlendirmesi, devlet içerisinde ve orduda Türkmen unsurlara ağırlık vermesidir. Böylece I. Alâeddin Keykubad, Türkiye Selçuklu Devleti'ne azamet dönemini yaşatmıştır. Ancak onun 1237 yılında zehirlenerek öldürülmesiyle başlayan hadiseler tüm dengelerin alt üst olmasına, içte ve dışta yaşanan büyük problemlerin üst üste gelerek büyük felaketlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Babasının tertip ettiği devlet nizamına muhalif politikalar uygulayan veya devleti hırslı emîrlerin eline bırakan II. Gıyâseddin Keyhusrev, kısa bir süre içerisinde her açıdan zirvede olan devletin idari, siyasi, sosyal ve iktisadi düzenini temelinden sarsarak devlet mekanizmasının çöküşüne neden olmuştur (Kaymaz, 1967, s.23-61).

Tarihi kaynaklarda II. Gıyâseddin Keyhusrev; nefsinin isteklerini yapan, gününü zevk ve eğlence ile geçiren, basiretsiz, aciz, korkak olarak vasıflandırılmıştır. Hükümet işlerini yanındaki görevlilere bıraktığı ve bazı devlet adamların etkisinde kaldığı da bilinmektedir. İçki içtiği ve zevküsefaya kapıldığı ifade edilmektedir (Abû'l-Farac, 1997, s. 537; İbn Bibi, 1996, C. I, s. 371; İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 69-70; Kaymaz, 2009, s. 63-67). Onun bu özelliklere sahip olması, devlet işlerinde pasif kalmasına ve yönetimde daha çok devlet adamlarının etkili olmasına sebep olmuş, devlet adamları arasındaki güç ve iktidar mücadelesi tecrübeli birçok devlet adamının öldürülmesine veya görevden uzaklaştırılmasına neden olmuştur. Bütün bunlar Alâeddin Keykubad döneminde teşkil edilen devlet nizam ve düzenin bozulması neticesini doğuran olayların en önemlileri olarak görülmüştür.

II. Gıyâseddin Keyhusrev'in ölümüne dair net bir bilgi bulunmamakla birlikte tarihçiler bu konuda farklı tarihler ileri sürmüşlerdir. Birçok tarihçi II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Tarsus kuşatması sırasında Alâiyye'de, içki içmekte iken veya baktığı vahşi hayvanların ısırması sonucu yirmi beş yaşlarında birdenbire öldüğünü belirtmiştir (Simbat, 1946, s.87; Sevim, 2002, s.350; Turan, 1999, s. 454; Kaymaz, 2009, s. 107). İbn Bibi eserinde, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in ölüm tarihini net olarak vermemiştir. Eserin giriş kısmında çeviren⁷ Türkiye Selçuklu ordusu Tarsus'ta Ermenileri kuşatmakla meşgul iken, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Alâiyye'de içki içtiği bir sırada fenalaşarak öldüğünü yazmıştır (İbn Bibi (Giriş), 1996, C. 2, s. 12); Aksarayî, sekiz yıl saltanat sürdüğünü iddia etmektedir (2000, s.25). Cülusunu 634 olarak kabul ettiği düşünülürse 642 (1244-1245) yılına tekabül eder. Hamdullâh Müstevfi-i Kazvîni ise II. Gıyâseddin Keyhusrev'in altı yıl hüküm sürdüğünü ve 644 (1246) yılında öldüğünü yazmıştır (Kazvîni, 2015b, s. 118-119). Abû'l-Farac ise II. Gıyâseddin Keyhusrev'in sonbahar mevsiminde 1246 yılının başlarında öldüğü bilgisini aktarmıştır (1997, C. II, s.545). Keyhusrev'in müstakil olarak isminin bulunduğu, son paraları 642-643 tarihini taşımaktadır. (Turan, 1948, s.27). Bütün bu deliller göz önüne alındığında Keyhusrev'in ölümünün 643 yılı içinde yani 1245 sonu ile 1246 başında vuku bulduğu anlaşılmaktadır (Kaymaz, 2009, s. 107).

Yukarıda ifade edildiği gibi II. Gıyâseddin Keyhusrev'in ölüm şekli ilgili rivayetlerden birisi vahşi hayvanın saldırarak ısırması şeklindedir. Nitekim *Türkiye Selçukluları Konya Hanedan Türbesi'ndeki Naaşların Tanzimi Projesi*⁸ kapsamında yapılan Türkiye Selçuklu sultanlarının kimliklendirilmesi çalışmaları sonucu II. Gıyâseddin Keyhusrev'in yüzünün yarısının olmadığı tespit edilmiş olması, onun vahşi bir hayvanın saldırısı sonucu yaralanarak (Demirci, 2023, s. 318, 324) ölmüş olabileceğini akla getirmektedir. Ancak II. Gıyâseddin'in yarısı olmaya kafatası üzerinde yapılan bilimsel incelemeler sonucu "onun ölüm sebebinin kesici bir silah tarafından saldırıya uğraması

⁷ Yukarıda belirtildiği gibi İbn Bibi, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in ölümü hakkında net bir bilgi yoktur. Ancak bu eseri çeviren Mürsel Öztürk, eserin ikinci cildinin giriş kısmında referans vermeden Türkiye Selçuklu ordusunun Tarsus'u kuşatırken Alâiyye'de bulunan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in içki içtiği sırada birden fenalaşarak öldüğünü ifade etmektedir. Ancak verilen bu bilgi İbn Bibi'nin eserinin metin kısmında geçmemektedir.

⁸ 2017 yılında başlayan bu proje 2023 yılında tamamlanmış olup, naaşları belirlenip kimliklendirilen Türkiye Selçuklu sultanlarının yüzlemlenmeleri yapılarak balmumu heykelleri Konya Dârülmülk Sergi Sarayı'nda sergilenmektedir.

sonucunun daha muhtemel olduğu kanısına varılmıştır” (Akpolat-Taş, 2023, s. 349). Burada dikkat çekici olan Keyhusrev’in kafatasının incelenmesi sonucu öne sürülen bu yeni ihtimalin kaynaklara yansımamış olmasıdır. Ulaşılan bu bilimsel sonuca göre II. Gıyâseddin Keyhusrev’in yakınlarında bulunan bir emîr veya gulamın ani saldırısı yani suikast sonucu hayatını kaybettiği daha kuvvetli bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Selçuklu Devlet Mekanizmasının Çöküşü

Sâdeddin Köpek’in Türkiye Selçuklu Devleti Üzerindeki Etkisi

I. Alâeddin Keykubad’ı öldüren ve yerine veliaht olmayan oğlunu getiren emîrlerin başını Şemseddin Altun-aba, Cemâleddin Ferruh, Taceddin Pervâne ve Gürcüoğlu Zahireddin çekmiştir. Sâdeddin Köpek de veliaht olmadığı halde II. Gıyâseddin Keyhusrev’i iktidara taşıyan emîrler arasında yer almıştır. Ancak zamanla Sâdeddin Köpek, sultan üzerinde diğer emîrlerden daha çok nüfuz kazanmış ve suç ortaklarını sırayla bertaraf etmiştir. II. Gıyâseddin Keyhusrev saltanatının ilk dönemlerinde kendisini iktidara taşıyan emîrlerden biri olan Sâdeddin Köpek’in etki ve nüfuzu altında kalmış, onun istekleri doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. I. Alâeddin Keykubad döneminde fazla bir ehemmiyeti bulunmayan Sâdeddin Köpek, II. Gıyâseddin Keyhusrev’in cülusunda kazandığı mevki ve prestijden istifade ederek yeni sultanı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Sultan Alâeddin’in Hârizm emîrlere büyük mevkiler vermesi Fârisî gelenekten gelen devlet erkânı arasında bazı endişelerin uyanmasına ve Keyhusrev nâmına Sâdeddin Köpek gibi meşum şahsiyetlerin rol oynamasına fırsat vermiştir. Bu amaçla Köpek, I. Keykubad döneminde Türkiye Selçuklu Devleti’nde önemli bir mevki elde etmiş olan ve siyasi ideolojisinde muhalif olarak gördüğü Hârizmliler Beylerin ortadan kaldırılması için sultana teklif ve önerilerde bulunmuştur. II. Gıyâseddin Keyhusrev, Sâdeddin Köpek’in telkinleriyle önce Kayır Han’ı Zamantı (Pınarbaşı) Kalesi’nde zindana attırılmış ve çok geçmeden bu emîr ağır zindan hayatına dayanamayıp ölmüştür (635/1237) (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 23; Yazıcızâde, 2017, s. 511-512; Müneccimbaşı, 2001, s. 81). Yaşanan olaylar akabinde Hârizmliler, Türkiye Selçuklu hizmetinden ayrılıp Urfa taraflarına çekilmişler ve çapulculuğa başlamışlar; kalabalık bir Türkmen kitlesi de onlara katılmıştır. Durumdan endişe duyulması üzerine, Kemâleddin Kâmyâr kumandasındaki bir Selçuklu ordusu, bölgeden ayrılan Hârizmlilerin ülkeden çıkmalarına engel olması ve onların tekrar Selçuklu topraklarına dönmesi için gönderilmiştir (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 23; Yazıcızâde, 2017, s. 512-513; Müneccimbaşı, 2001, s.82). Ancak Türkiye Selçuklu birliklerinin lideri Kemâleddin Kâmyâr, Hârizmliler karşısında mağlup olmuştur. Üzerlerine gönderilen orduyu bertaraf eden Hârizmliler ise Güneydoğu Anadolu’da bir süre bağımsız şekilde yaşamışlardır (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 24; Kaymaz, 2009, s. 43-44.).

Sâdeddin Köpek’in kendisine iktidarı sağladığı Keyhusrev, daha sonra yine onun telkinleriyle, Türkiye Selçuklu Devleti’ne yıllarca büyük hizmetlerde bulunmuş olan Kemâleddin Kâmyâr, Şemseddin Altun-aba, Hüsâmeddin Kaymerî ve Taceddin Pervâne gibi değerli ve yetenekli devlet adamlarını birer birer bertaraf etmiş (İbn Bibi, 1996, s. 25-26, 28, 32-33; Yazıcızâde, 2017, s. 514, 516-517) hatta eski veliaht İzzeddin Kılıcarslan ile kardeşi Rükneddin ve anneleri Âdiliye Hatun’u da önce hapse attırılmış, sonra da öldürmüştür (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 26-27; Yazıcızâde, 2017, s. 514-515; Kaymaz, 2009, s. 44-47). Bu süreçten sonra Keyhusrev’in karşısında saltanat iddiası kalmamıştır. Sâdeddin Köpek, devlet içerisindeki gücünü ve itibarını arttırmak için harekete geçerek Samsat (Sümeysât) ve çevresindeki kaleleri ele geçirmiştir (Zilkade 635/Haziran-Temmuz 1238) (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 30-31; Yazıcızâde, 2017, s. 517-519). Kalelerin ihtiyacını karşıladıktan sonra da sultanın huzuruna dönmüştür (Müneccimbaşı, 2001, s. 83). Ancak Eyyûbîlere karşı kazandığı Samsat (Sümeysât) zaferinden sonra prestij kazanan ve gemi azıya alan Sâdeddin Köpek, Türkiye Selçuklu hanedanına mensup olduğu rivayetini (Yazıcızâde, 2017, s. 517) yayarak tahta geçmeyi planlamıştır

(İbn Bibi, 1996, C.2, s. 29). Fakat Sâdeddin Köpek'in iktidarı ele geçirmek isteğini anlayan saray erkânı sultanı uyarmış o da Sivas Subaşı Hüsâmeddin Karaca'nın desteğiyle Sâdeddin Köpek'i ortadan kaldırarak (635/1238) kendini ve devleti onun tahakkümünden kurtarmıştır (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 33-35; Yazıcızâde 2017, s. 521-522). İbn Bibi ve Münecimbaşı'nın rivayet ettiğine göre; Sâdeddin Köpek Kubâdâbâd Sarayı'nda sultanın huzurundan çıkarken sarayın dehlizinde onu öldürüp başını cesedinden ayırmışlar, sultanın isteği üzerine cesedini de bir demir kafesin içine koyup sarayın kale burcuna asmışlardır. Halk onun bu halini görmek üzere toplanmıştır. Bu sırada birden kafesin bağı koparak oradaki birinin başına düşüp ölmesine sebep olmuştur. Sultan bu hali görüp hayret ederek “ O alçağın kötü ruhu, öbür dünyadan da cisimler alemine kötü etki yapıyor” demiştir (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 35-36; Münecimbaşı, 2001, s. 84). Yazıcızâde'nin rivayetine göre Sâdeddin Köpek'in cansız bedeni bir süre halka açık meydanda durmuştur. Sâdeddin Köpek'in akrabaları onu defnetmek istemişler, ancak yaptığı şeylerden dolayı Köpek'e çok kızgın olan sultan buna izin vermemiştir. Bir müddet sonra sultan, cenazenin defnedilmesine izin vermiş, bunun üzerine ceset indirilip defnedilmiştir. (Yazıcızâde, 2017, s. 523.)

II. Gıyâseddin Keyhusrev, yaşanan bu olayların akabinde devlet kademelerinde bir takım değişiklikler yapmıştır. Eski devlet adamlarından Mühezzibüddin Ali, Şemseddin Muhammed el-İsfahânî, Veliyyüddin Tercüman, tarihçi İbn Bibi'nin babası Mecdüddin Muhammed ve Celâleddin Karatay gibi kişileri önemli görevlere getirmiştir. (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 36; Yazıcızâde, 2017, s. 56-57). Ancak Sâdeddin Köpek'in devlet bürokrasisine vurduğu darbe telafi edilememiştir. Babası Alâeddin Keykubad'ın dizayn ettiği ağırlıklı olarak Türkmen unsurlara dayanan ordu ve merkeziyetçi idare Köpek'in hırsı yüzünden büyük yara almış, kendisine rakip gördüğü vatansever, liyakatlı birçok emîri saf dışı bırakarak idari mekanizmayı zayıflatmıştır. Sâdeddin Köpek'in ortadan kaldırılmasından sonra göreve getirilen Mühezzibüddin Ali, Şemseddin Muhammed el-İsfahânî, Veliyyüddin Tercüman ve Mecdüddin Muhammed gibi emîrlerin hemen hemen tamamı İran asıllı kişilerden oluşturularak devletin idare mekanizmaları adeta bu zihniyet tarafından işgal edilmiştir. Buna mukabil devletin aslı unsuru olarak birinci derecede önem arz etmesi gereken Türkiye Selçuklu hanedan ailesinin soydaşı olan Türkmenler ise ikinci plana itilmiştir.

Görüldüğü gibi I. Keykubad'dan sonra Selçuklu tahtına geçen ve belki de sırf bu makamı elde etmek uğruna babasının canına kasteden oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev, suç ortağı olan ve zamanla vezaret makamında diktatör bir duruş sergileyen Sâdeddin Köpek'in elinde oyuncak haline gelmiştir. Onun entrikalarını, amaç ve gerçek niyetini geç anlayan Gıyâseddin Keyhusrev, babasının önde gelen, tecrübeli devlet adamlarını birer birer ortadan kaldırdığı için devletin idare mekanizmasında ciddi bir bozulmaya sebep olmuştur (Kaymaz, 1967, s. 45-60).

Hârizmliler Meselesi

Hârizmliler, I. Alâeddin Keykubad döneminde Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetine alınmışlardır. Rivayete göre; I. Alâeddin Keykubad, Yassıçimen (1230) savaşından sonra Ahlat ve yörelerini Melik Eşref'e bırakmıştır (İbn Bibi, 1996, C. 1, s. 413-414.). Ancak Melik Eşref'in ilgisiz kalmasından dolayı bir süre sonra bu bölgeleri Türkiye Selçuklu topraklarına katmıştır. (1233) Sultan I. Keykubad, bu sırada Celâleddin Hârizmşah'ın ölümünden beri başsız kalarak Ahlat ve Erzurum-Erzincan arasındaki bölgeyi yağma alanı durumuna getirip, bir güvenlik sorunu yaratan Hârizm ordusuna mensup 12.000 veya 16.000 atlı savaşçısı bulunan bir göçebe Türk kütlesini Türkiye Selçuklu Devleti hizmetine almıştır. Kanglı-Kıpçak kabilelerinden derlenmiş olan bu topluluğun başında, aşiret geleneklerine göre reisliğe seçilmiş olan Kayır Han ile Berke Han, Birdî Han, Sarû Han ve Keşlü Han gibi beyler bulunmaktadır. I. Alâeddin Keykubad bu kişileri Erzurum ve havalisine yerleştirmek suretiyle Moğol işgallerine karşı kullanmayı amaçlamıştır. Ancak Hârizmlilerin yerleşmeleri tam olarak gerçekleşmeden, buldukları bölgede küçük bir Moğol müfrezesinin baskınına uğrayarak büyük kayıp

vermeleri, onların Moğolların önünde tutunamayacakları kanısını uyandırmıştır. (İbn Bibi, 1996, C. 1, s. 431-432). Bunun üzerine Hârizmliler, sultanın bir buyruğu ile doğrudan doğruya merkeze nakledilmişlerdir. Sultan bu reislere dört vilayeti ikta olarak tevcih etmiştir. Kayır Han'a Erzincan'ı, Berke Han'a Amasya'yı, Keşlü Han'a Larende'yi ve Berke Han'a Niğde'yi vermiştir (İbn Bibi, 1996, C. 1, s. 433-434; Kaymaz, 1964, s. 85-86). Böylece Hârizmliler, Türkiye Selçuklu hizmetine girmekle başıboş bir yağmacı topluluğu olmaktan kurtulmuş, bu dört reis de I. Alâeddin Keykubad'ın önemli devlet adamları haline gelmişlerdir.

Alâeddin Keykubad'ın Hârizmli birlikleri Türkiye Selçuklu ordusuna dâhil etmesi ile birlikte askerî teşkilata yeni bir Türk unsuru katılmış, ordu içerisinde Türkmen ağırlığı artmıştır. Hârizmlilerin hizmete alınışı, Türkiye Selçuklu idare mekanizmasını, başlangıçtan itibaren, yerli-yabancı ayrılığı esasına dayanan bir çekişme havası içine sokmuştur. Keykubad'ın oldukça değer verdiği ve Erzincan, Amasya, Niğde ve Larende gibi zengin gelirli vilayetleri ikta etmesi ile başlayan hoşnutsuzluk, kimi köle, kimi İranlı, kimi İran kültürü altında yetişmiş Türk olan eski beylerde, onlara karşı derin bir nefret halinde gelişmiş, kısa süre sonra kozmopolit Türkiye Selçuklu emîrleri tarafından kıskançlığa ve içten içe bir tasfiye hareketine hedef olmuşlardır (Kaymaz, 1967, s. 38). Nihayet sözü edilen bu emîrler, kendi ihtiraslarını Alâeddin Keykubad'ın çocuk yaştaki oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev ile birleştirip Keykubad'ı ortadan kaldırarak tatmin etmişlerdir.⁹

Hârizmliler; I. Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra; II. Gıyâseddin Keyhusrev'in hükümdarlığını kabul etmeyip, sultanın karşısında yer almışlardır. Ancak bir süre sonra Hârizmliler biat etmek zorunda kalmıştır (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 20-21; Yazıcızâde, 2017, s. 509-510; Kaymaz, 1967, s. 34; Sevim, 2002, 349). Fakat Keykubad'ın ölümünün hemen akabinde emîrlerinin birer birer ortadan kaldırıldığını gören Hârizmli birlikler, Türkiye Selçuklu askerî teşkilâtı içinde tutunamayacaklarını anlayıp ordudan ayrılmışlardır. Böylelikle Selçuklu askerî teşkilâtı, yine çoğu köle asıllı ve gayrimüslim olan kozmopolit emîrlerin dilediği gibi at oynattığı bir kurum haline gelmiştir. Bu durum 1243 yılındaki Köseadağ bozgununa kadar aynen devam etmiş, bu bozgunun ardından ise, daha da vahim bir hale gelmiştir. Türkiye Selçuklu siyasi istiklâlini kaybettiği bu savaştan sonra artık bir de metbû güç olarak Moğolların işe karışması ve devlet siyasetinde daha ziyade diplomasinin önem kazanması, inisiyatifin sivil teşkilât mensuplarının eline geçmesine sebep olmuş, dolayısıyla İranlı unsur büyük önem kazanmıştır. Köseadağ Savaşı sırasında öncü birliklerin yenilgisiyle meydanı Moğollara bırakan II. Gıyâseddin Keyhusrev, Türkiye Selçuklu Devleti'nin idaresini de İran asıllı bürokratlarına bırakmıştır. Bu fırsatı iyi değerlendiren İranlı unsur, artık Türkiye Selçuklu askerî teşkilâtını da yavaş yavaş ele geçirmeye başlamıştır (Kuşçu, 2016, s.25).

Sultan, Sâdeddin Köpek'in öldürülmesinden sonra Hârizm emîrlilerine hil'âtle bir elçi gönderip onları itaate davet etmiştir. Onlar da sultanın bu talebini kabul ederek tekrar Türkiye Selçuklu hizmetine girmişlerdir. Emîrler idareleri altında bulunan Harrân, Rakka, Urfa (Rûfa) ve diğer şehirlerde hutbeyi sultan adına okutmuşlardır (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 40-43; Yazıcızâde, 2017, s. 525-526). Ancak bir süre sonra tekrar isyan edip etraftaki şehirleri yağmalamaya başlamışlardır. II. Gıyâseddin Keyhusrev, Hârizmlilere karşı Emîr Zâhireddin Mansur kumandasında büyük bir ordu göndermiştir. Ülkelerinin etrafında yağma yapmalarından rahatsız olan Şam Eyyübî hükümdarı Melik en-Nâsır'ın askerleri de sultanın ordusuna katılmıştır. Türkiye Selçuklu ve Eyyübî kuvvetleri Hârizmlilerle savaşıp onları yenmiş ve ülkeden çıkarmışlardır. Hârizmliler bu durumda Bağdat'a gitmek zorunda kalmışlardır. Bu fırsatı değerlendiren Dımaşk Eyyübîleri derhal daha önce Hârizmlilerin elinde bulunan şehirlere girerek buraları almışlardır (Yazıcızâde, 2017, s. 527-528; Münecimbaşı, 2001, s. 85).

Sultan'ın emîrleri, Hârizmliler meselesini bertaraf ettikten sonra Âmid şehrini kuşatmış ve uzun

⁹ Alâeddin Keykubad'ın son zamanlarındaki politikaları, Hârizmlilere yönelik siyaseti ve öldürülmesine zemin hazırlayan olaylar için ayrıca bk. Demir, 2024, s. 245-265.

bir mücadelenin akabinde şehri ele geçirmişlerdir. (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 44; Yazıcızâde, 2017 s. 529). Sultan buranın subaşılığına azmi ve cesaretiyle tanınan Emîr Mübârizeddin İsâ Cândâr'ı tayin etmiştir. İsâ Cândâr, şehri yeniden imar ederek halkın hizmetine sunmuştur. Yakınındaki kalelerin halkı da ona itaat etmişlerdir. Daha sonra el-Cezîre, Musul, Hısn-ı (Keyfâ), Şam, Haleb, Hama ve diğer yerlerin hükümdarları sultana elçi göndererek itaatlerini bildirmişlerdir. Ayrıca ülkelerinde sultan adına hutbe okutmuşlar ve bastırdıkları sikkeler üzerine sultanın adını yazmışlardır. Sultan da onların menşurlarını yenilemiştir (İbn Bibi, 1996, C. 2, s.46-48; Yazıcızâde, 2017, s. 534-535; Münecimbaşı, 2001, s.85).

Sonuç olarak I. Alâeddin Keykubad döneminde göreve getirilen bu emîrlere Sâdeddin Köpek'in faaliyetleri sonucu yönetimden uzaklaştırılmışlardır. Yaşanan bu durum da devletin işleyişinde büyük bir soruna yol açmış ve Türkiye Selçuklu askerî ve iktisadî mekanizmasının çöküşüne sebep olmuştur. Zira Hârizm askerleri Gıyâseddin Keyhusrev'in ve emîrlere karşı politikaları sebebiyle onun hizmetinden çıkıp Anadolu'nun doğusunda yeni bir anarşi unsuru olmuşlardır. Bu durum II. İzzeddin Keykâvus zamanında Türkmenlere yönelik devlet politikasının değişmesine kadar devam etmiştir. Nitekim İbn Bibi, II. İzzeddin Keykâvus döneminde Türkiye Selçuklu ordusunda bazen ücretli de olsa Hârizm askerlerinin istihdamından bahsetmektedir (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 117).

Türkmen Politikası ve Babaîler İsyanı

Türkmenlerin XIII. asırda Anadolu'ya gelişlerini temelinde iki dönemde ele almak mümkündür (Ocak, 2009, s. 56–57). Bunlardan birincisi XIII. yüzyıl başlarında Karahıtaylarla Hârizmşahlar arasındaki mücadeleler sebebiyle Fergana bölgesindeki şehirlerin harap olmasıyla bölge halkının büyük çoğunluğu Anadolu'ya göç etmesidir (Turan, 1965, s. 189). İkinci ve en önemli safha ise Moğol istilası ile vuku bulan göçlerdir.(Turan, Türkiye, 1999, s. 331–363; Cahen, 1979, s. 72–80). Bu Türkmen kitlelerinin Anadolu topraklarına sığınmalarının sebebi I. Alâeddin Keykubad'ın yönetimdeki Türkiye Selçuklu Devleti'nin güçlü, güvenli olması ve Büyük Selçuklu hanedanıyla soydaş bulunmasıdır. Ancak Anadolu'ya yapılan bu göç hareketleri nüfusun aniden artmasına ve iskân problemi yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye Selçuklularına sığınan Türkmenler, bölgede sosyal ve ekonomik sıkıntılar doğurmuşlar, buna karşın çözüm olabilecek bir iskân politikasının uygulanamaması neticesinde II. Keyhusrev döneminde Güneydoğu ve Akdeniz bölgesinde nüfus yığılmalarına neden olmuşlardır. (Koca, 2012, s. 16). Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın uyguladığı Türkmen unsura dayalı devlet politikasıyla devletin her türlü desteğini yanında gören Türkmenler, yeni hükümdar Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in değişen siyasetiyle aynı desteği alamadıkları gibi, bazen de onun hedefi haline gelmeleri zamanla büyük huzursuzlukları ortaya çıkarmıştır. Bununla beraber sultanın elini devlet işlerinden çekip zevkine düşkün hareket etmesi, devlet adamlarının menfaatleri doğrultusunda halka yaptıkları muamele ve ekonomik açıdan meydana gelen bunalım, halkın isyan etmesini kaçınılmaz hale getirmiştir.

Topraklarını terk ederek Anadolu'ya göç eden Türkmenler, yer yurt tutmakta sorunlar ve ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlamışlardır. Bunun neticesinde Türkmenler ile şehirlerde bulunan halk arasında gerginlikler baş göstermiş, hatta zaman zaman Türkmenlerin yağma yaptığı görülmüştür (Ocak, 2009, s. 58-59). Devlet erkânı içerisinde gün geçtikçe İran kökenlilerin tercih edilmesi ve sayılarının artması ile bunların Türkmenlere sırt çevirmesi nedeniyle, kendi topraklarında istenmeyen unsur haline gelen Türkmenler, merkezi otorite ile çatışmalar yaşamaya başlamıştır (Ocak, 2009, s. 60).

Moğol istilasından önce Anadolu'ya gelmiş, İslam inancını temayüz ettirmiş, Anadolu'daki Sünnî dinî-tasavvufî zümreler içerisinde yer almış Türkmenler olduğu gibi, daha dinî yönden hâlâ Şamanist etkilerden tam olarak kurtulamamış yarı yerleşik Türkmenler de bulunuyordu. Anadolu'ya yeni gelen bu Türkmenlerin dinî inançlarının zayıf ve yetersiz olması, onların Anadolu'da kendi soydaşlarından olan Türkmen babalarının etrafında toplanmasına sebebiyet vermiştir. Sünnî İslam anlayışını tam

kavrayamamış veya hazmedememiş yeni göç eden bu Türkmen zümrelerinin sayılarının gittikçe artması karşısında devlet, idari, dinî-fikrî yönlerden onlara baskı yapmaya başlamıştır. Kendi dinî inançlarına bağlı olan Türkmenlere uygulanan bu baskı politikası, bu zümrelerin isyanına neden olmuştur (Ocak, 2009, s. 48-49).

Türkmenlerin, kendilerine zulmeden devlete karşı isyan etmeleri için gereken ortamın oluştuğunu gören Baba İlyas, etrafında bulunan toplulukla beraber II. Gıyâseddin'e karşı isyan hareketini başlatmıştır.¹⁰ Bu isyan hareketinin propagandasını daha çok Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları, ekonomik sıkıntıların çok olduğu ve özellikle de dinî yaşantı yönünden daha karmaşık bölgelerde yapmaya başlamıştır. Yapmış olduğu propaganda ile yanındaki destekçilerin sayısı her geçen gün daha da artmıştır (Abû'l-Farac, 1997, s. 539-540; Ocak, 2009, s. 91-92). Böylece Güneydoğu Anadolu bölgesindeki aktif müridi olan, düşünce ve kimliğiyle ilgili birçok karanlık noktaları olan Baba İshak vasıtasıyla, isyan halk nezdinde de karşılık bulmuştur. Kısa bir süre içerisinde büyük bir hızla Anadolu'da yayılmaya başlayan bu isyana, Hârizm Türkmenleri, Moğol baskısından Anadolu'ya göç eden Türkmenler, yağmacılar, aşiret reisi olan Türkmen Babaları ve Kalenderiyye, Yeseviyye, Vefâiyye gibi tarikatlara mensup şeyh ve dervişler de katılmışlardır (Ocak, 2009, s. 55-76).

Türkiye Selçuklu Devleti hizmetindeki kadılarından Köre Kadı'nın, Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'e Baba İlyas'ın peygamberliğini ilan ederek, devlet idaresine karşı halkı isyana teşvik ettiğini haber verdiği ve sultanın böylelikle harekete geçtiği de rivayet edilmektedir.¹¹ Baba İlyas'ın isyanına karşı harekete geçen Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, onun üzerine Mübarüziddin Armağanşah'ı göndermiştir. Armağanşah, Baba İlyas'ı Amasya'da sıkıştırmış ancak onun canını zor da olsa kurtarıp bir kaleye sığınmasına engel olamamıştır. Baba İlyas'ın bu durumundan haberdar olan baş müridi Baba İshak da Adıyaman bölgesinde yine devletin tutumunu bahane ederek isyan etmiştir (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 49-50; Yazıcızâde, 2017, s. 535-537; Ocak, 2009, s. 127).¹² Baba İshak ve büyük çoğunluğu Türkmenlerden oluşan ordu önce Kefersud'u işgal etmiş, sonra da Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Gerger ve Kahta'yı ele geçirmiştir. İsyancılar önlerine çıkan her yeri ve her şeyi yağmalayarak Malatya'ya doğru ilerlemişlerdir (Ocak, 2009, s. 129). Bu isyanın Türkiye Selçuklularının el-Cezire'de fetihlerle meşgul oldukları sırada ansızın ve sürpriz bir şekilde, birden fazla yerde ve aynı anda başlaması sebebiyle devlet, her anlamda gafil avlanmış büyük sıkıntılara düşürülmüştür.

Büyüyen tehlikeyi fark eden Malatya valisi Muzaffereddin Alişir, Türkiye Selçuklu askerlerinden ve bir kısım Hristiyan ahalden topladığı kuvvetlerden teşekkül eden birliğiyle Baba İshak ve beraberindeki topluluğa karşı koymaya çalışmıştır. İki taraf arasında yapılan korkunç savaşta Muzaffereddin Alişir yenilince teçhizatlarını da savaş alanında terk edip kaçmış ve Malatya'ya dönerek yeniden müdafaa tedbirleri almak üzere hazırlanmıştır. Vali Alişir, Kürtlerden ve Germiyanlılardan yeni kuvvetler meydana getirmiş ve oluşturmuş olduğu bu yeni birliklerle Baba İshak'ı bertaraf etmek için

¹⁰ İslâm'ın ince, teorik yönünü pek bilmeyen, hatta pek çoğu okuma yazma dahi bilmeyen, İslâm'ın kitabî gereklerini yerine getiremeyen ve kendi anladıkları tarzda bir yorum geliştiren babalar, Türkmenler arasında faaliyet gösteriyorlardı. Sözü edilen Türkmen babalarının en tanınmışlarından birisi Ebu'l-Bekâ Baba İlyas b. Ali el-Horasanî idi. İbn Bibi'nin "*gençlik yıllarından beri adam aldatmaya ve mürid toplamaya meraklı bir şahsiyet*" (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 49) olarak betimlediği Baba İlyas, bir görüşe göre Seyyid Ebu'l-Vefâ Tarikatı'ndan, (Aşıkpaşazade, 1970, s.1.) diğer bir görüşe göre ise Dede Garkın adında bir Türkmen şeyhinin Anadolu'ya gönderdiği halifelerindendi. (Çelebi, 1995, s.15) Baba İlyas, İslâmî kimliğinin altında çok derinlerde kalmış tipik bir Şaman olma hüviyetini henüz kaybetmemiş bir Türkmen babasıdır. (Ocak, 2009, s. 96.)

¹¹ Bu rivayetleri ihtiyatla karşılamak gerekir. Zira Elvan Çelebi *Menâkibü'l-Kudsîyye*'de atası Baba İlyas'ın isyanına gerekçe göstermek için Köre Kadı'nın dönemin sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev'i Baba İlyas'a karşı doldurmuş olduğunu nakletmektedir. bk. Çelebi, 1995 s. 138-140, 145-153.

¹² İbn Bibi, Baba İshak komutasındaki askerleri şu şekilde betimlemektedir: "... karınca ve çekirge gibi her köşeden harekete geçtiler, Arı kümesi gibi kaynayıp uğuldamaya başladılar... . Önce eşkiyanın doğduğu, taraftarlarının, adamlarının ve müridlerinin toplandığı o köyü ateşe verdiler. Duman gibi çevreyi ve etrafı sardılar. O melunun emri gereğince davete uyarak arkalarına düşenlere hayat hakkı verdiler. Onu tanımayanları, inkâr edip karşı gelenleri, hiç korkup çekinmeden yok ettiler İlerledikçe o fitnelerin adamlarının ve askerlerinin kalabalığı artmaya başladı." (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 50.)

harekete geçmiştir. Ancak iki taraf arasında yapılan mücadelede üstünlük yine karşı tarafta kalmış ve Türkiye Selçuklu ordusu Baba İshak kuvvetleri tarafından ikinci defa büyük bir yenilgiye uğratılmıştır. Bu galibiyetin ardından kendilerine yeni taraftarların katılımı sonucunda Baba İshak'ın kuvvetlerinin sayısı bir hayli artmıştır. (Yazıcızâde, 2017, s. 537; Ocak, 2009, s.129-130).

Türkiye Selçuklu ordusunun bu durumu isyancıları daha da cesaretlendirmiş, karşılarına çıkan herkesi öldürmekten çekinmemişlerdir. İsyancılar ilerledikçe daha çok ganimet elde etmişlerdir. İsyan hareketinin hızlı bir şekilde yayıldığı Konya'da öğrenen II. Gıyâseddin Keyhusrev, dehşete kapılıp Kubâdâbat Sarayı'na, orada da duramayarak Beyşehir Gölü'ndeki adaların birine gitmiştir (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 51). Sultan, bu arada Anadolu'da çok sevilen Mübârizeddin Hacı Armağanşah'ı, Amasya Subaşılığı'na getirerek, bu isyanın bastırılması için ordunun başında göndermiştir. Armağanşah asilerden önce Amasya'ya varmış; şehre hâkim olup Baba İlyas'ı zaviyesinden çıkartıp, Amasya Kalesi'nin burcuna astırmıştır (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 51; Yazıcızâde, 2017, s. 537; Akkuş, 2019, s. 46). Daha sonra Armağanşah, Baba İlyas'ı bekleyen ahali ile savaşa tutuşmuş ancak bu mücadele esnasında hayatını kaybetmiştir (İbn Bibi, 1996, s. 51; Yazıcızâde, 2017, s. 66). Yaşanan olaylar akabinde Türkmenler, Konya'ya doğru hareket geçmiş ve bölgede taarruza başlamışlardır. Sultan II. Keyhusrev, Erzurum'daki askerî birlikleri Türkmenlerin üzerine sevk etmiştir. Ayrıca Türkiye Selçuklularının hizmetindeki Gürcü ve Frank askerlerini de Türkmenler üzerine gönderilmiştir. Ancak böylelikle güç de olsa bu isyan hareketi bastırılabilmiştir (Yazıcızâde, 2017, s. 538-539; Abû'l-Farac, 1997, s. 540; Ocak, 2009, s. 136-139; Göksu, 2015, s. 219).

Türkiye Selçuklu idaresini ve ordusunu bu şekilde sıkıntıya sokan ancak dışarıdan yardım alınarak bastırılabilen (İbn Bibi, 1996, C. 2, s.52-53; Çelebi, 1995, s. 55)¹³ Babaîler İsyanı, Türk-İslâm tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu isyan sonucunda Türkiye Selçuklu ordusunun ve idaresinin nasıl zayıflatıldığı bariz bir şekilde görülmüş, Anadolu'ya girmek için fırsat kollayan Moğollar¹⁴ bu süreçte baskılarını artırmışlar, üç yılı sonra da Köseadağ Savaşı'nda Türkiye Selçuklu ordusunu bozguna uğratarak bu coğrafyada kendi egemenliklerini kurmuşlardır (Köprülü-Babinger, 1996, s. 57). Babaîler İsyanı sadece eski geleneklerini sürdüren göçmen Türkmen kitleleriyle, merkezî idareyi benimseyerek devlete hâkim olmak isteyen zümreler arasında gerçekleşen çarpışma şeklindeki bir siyasi sonuç doğurmakla kalmamış, aynı zamanda kendisinden sonra da yüzyıllarca devam edecek isyanların dayanak noktalarından birini teşkil etmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in kötü yönetimi sonucu ordunun dayandığı Türkmen gücünü karşısına almış, bu olumsuz durum kısa bir süre sonra Anadolu'da Moğol istilasının başlamasını hızlandırmıştır. II. Gıyâseddin'in saltanatı süresince Türkmenler, kendileri hakkında yapılan takibatların da etkisiyle devlet mekanizmalarındaki kötü gidişe seyirci kalmışlar, bu da Köseadağ yenilgisi ve sonrasındaki Moğolların Anadolu'yu istilasını kolaylaştırmıştır. Türkmenlerin bu tutumu, ancak II. Gıyâseddin Keyhusrev'in ölüp tahta oğlu II. İzzeddin Keykâvus'un geçmesiyle değişmiştir. Türkmenler daha sonra iktidara gelen II. İzzeddin Keykâvus'un Moğollar ve Moğol yanlısı olan Türkiye Selçuklularına karşı yürüttüğü bütün mücadelelerinde onun yanında olmuş ve beraber Moğollara karşı savaşmaktan çekinmemişlerdir. Hatta bu Türkmen zümreler 1256 yılında Sultan Hanı Savaşı'nda II. İzzeddin'in yanında öncü kuvvetler olarak savaşıp büyük zayıflık vermişler ve onların tamamına yakını

¹³ Mikâil Bayram, Türkiye Selçuklu ordusunun isyanı bastırırken ordunun sıkıntı yaşadığından bahseder ve şöyle der: "Bu isyanı bastırmak için isyancılar üzerine sevk edilen devlet askerleri Babaî dervişlerin haklılığını ileri sürerek onların üzerine yürümemişler ve bu Türkmen dervişlere zulmedildiğine kani olmuşlar onlara kılıç çekmemişlerdir." (Bayram, 2003, s.171). Ahmet Yaşar Ocak ise haklılıklarından ziyade Babaların keramet ve büyülerinden korktukları için ağır davrandıkları kanaatindedir. (Ocak, 2009, s.136-137.) Ordu yapısına bakıldığı zaman Türkmenlerden oluşan Türkiye Selçuklu ordusunun bu isyanı bastırmakta isteksiz olması muhtemeldir.

¹⁴ Ahmet Yaşar Ocak'ın *Babaîler İsyanı* adlı eserinde *Saltukname*'den naklettiği bir pasajı çok dikkat çekicidir. Burada verilen bilgiye göre Baycu komutasındaki bir grup Moğol askerinin Babaîler İsyanı'nı başlatan Baba İshak'a katıldığı bilgisi geçmektedir. (Ocak, 2009, s.93-93.)

Moğollar tarafından katledilmiştir (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 143-146) Bu savaşta II. İzzeddin Keykâvus'un öncü birliklerinde yer alan Türkmenlerin İslam'ın cihad anlayışı ve gaza ruhuyla hareket ettikleri Aksarayî'nin ifadelerinden anlaşılmaktadır (Aksarayî, 2000 s. 31-32). Ancak bütün bu çabalar devlet mekanizması çöken Türkiye Selçuklularının, tekrar güçlenerek eski azametine ulaşmasını mümkün kılmamıştır.

Kösedağ Savaşı ve Moğol İstilas

II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminin önemli olaylarından birisi de Moğol istilas olmuştur (Kazvîni, 2015b, s. 118-119). Dünyaya hükmeden Moğollar, ilk olarak 1230-1231 yıllarında Anadolu topraklarına gelmişler ve bazı bölgelerde yağma ve katliam yaparak geri dönmüşlerdir. İbn Bibi'ye göre; 1231 yılında Çurmagon Noyan komutasındaki bir bölük Moğol askeri Türkiye Selçuklu arazisine girip, Sivas yakınlarındaki İsfahanî Kervansaray (Rahatoğlu Kervansaray) adıyla bilenen yere bir saldırı düzenlemişler, ahalinin sürü ve mallarını yağmalamışlardır. Olayı haber alan Sultan Alâeddin, Kemâleddin Kâmyâr'ı mühim bir kuvvetle bölgeye göndermiştir. Ancak Türkiye Selçuklu kuvvetleri gelmeden, Moğollar ülkeyi terk etmişlerdir. Kâmyâr, Erzurum'a kadar onların ardından gitmiş, bulamayınca da Gürcü ülkesine yönelmiştir. (İbn Bibi, 1996, C. 1, s. 420-421). Çurmagon komutasında Anadolu'ya yapılan bu sefer sonucunda Moğollar bölge hakkında bilgi sahibi olmuştur. Bu dönemde başında I. Alâeddin Keykubad'ın bulunduğu Türkiye Selçuklularının güçlü bir merkezi otoriteye sahip olması Moğolların Anadolu hâkimiyetini engellemiştir. Gerçekten de Moğolların Sultan Alâeddin'e karşı gösterdikleri saygı özellikle onun siyasi ve askeri kudretinden dolayıdır. Ayrıca muhtemel Moğol saldırılarına karşı savunma tedbiri olarak Sultan I. Keykubad'ın Anadolu'nun doğusundaki önemli şehirlerin sur ve kalelerini güçlendirmesi de buna eklenebilir. Nitekim onun ölümünden sonra bir müddet Türkiye Selçuklularına dokunmayan Moğollar, nihayet oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev'in ve idaresindeki devletin zaafalarını öğrenince derhal Anadolu'nun istilâsına girişmişlerdir (Abû'l-Farac, 1997, s. 529). Sultan I. Alâeddin'in iktidarı döneminde kısa bir sürede İran'ı da topraklarına katan Moğollar, bir anda Anadolu, Suriye ve Irak topraklarına komşu olmuştur. Bölge için Moğollara karşı bir set görevi gören Hârizmşahların yıkılmasından sonra ise sel gibi akan Moğol dalgası Anadolu, Suriye ve Irak'a gelmiştir. Bu durum I. Keykubad'ın yüksek zekâ ve şahsiyetinin Moğolları nasıl tecavülden alıkoyduğunu göstermektedir.

Anadolu'ya ilk taarruzlarından yaklaşık on, on bir yıl sonra Babaîler karşısında Türkiye Selçuklu ordusunun durumunu gören Moğollar, II. Gıyâseddin'in iktidarında devletin dışarıdan görüldüğü gibi güçlü olmadığını anlamışlar ve bunu iyi bir şekilde değerlendirmişlerdir. Nitekim ünlü Moğol komutanı Baycu Noyan, 30 bin kişilik bir ordu ile 640/1242 yılında Türkiye Selçuklu topraklarına girerek Erzurum'u kuşatmıştır (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 62-63; Sümer, 1969, s. 9). Erzurum'daki Türkiye Selçuklu komutanı Sinaneddin Yakut'un emri altındaki kuvvetler, Moğol saldırısına karşı şehri çok iyi savunmuşlardır. Ancak şehrin Ermeni asıllı şahnesinin ihaneti sonucunda Erzurum, Moğolların eline geçmiştir (1242). Moğollar şehri tahrip ederek ve yağmalayarak birçok insanı öldürmüşlerdir. Bunun üzerine II. Gıyâseddin Keyhusrev ileri gelen devlet adamlarını toplayarak, Moğollara karşı bazı tedbirler almaya çalışmıştır (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 64). Bu amaçla Suriye'nin önemli bir kısmına hâkim olan Eyyübîler ve Çukurova Ermenilerine vaatlerde bulunarak onları kendi yanına çekmiştir. Ardından II. Gıyâseddin Keyhusrev 70 bin kişilik bir ordu (Anonim Selçuknâme, 2014, s. 43) ile Sivas'a doğru harekete geçmiştir (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 65-66).

Baycu Noyan, 1242-1243 yılının kış aylarını yeni bir sefer hazırlıkları için Mugan'da geçirmiştir. Ardından Baycu Noyan komutasındaki 40 bin kişilik Moğol ordusu, 1243 yılında Anadolu'ya girmiş ve Orta Anadolu istikametinde ilerlemeye başlamıştır. Tecrübeli emîrler, Sivas'a ulaşan Türkiye Selçuklu ordusunun arkasını Sivas'a vererek düşmanı burada karşılanması gerektiğini söylediler. Ancak genç ve tecrübesiz emîrlerin etkisi altında kalan sultan ordusuyla Sivas'ın 80 km kuzeydoğusunda bulunan

Kösedağ'a geldi. Aslında burası düşmanı karşılamaya uygun bir mevki idi. Düşman burada bir savunma savaşı ile yenilgiye uğratılabilirdi. Ancak Moğol ordusunun da buraya gelmesinden sonra yine tecrübeli emîrlerin Kösedağ'da kalınması gerektiği şeklindeki önerilerini dikkate almayan II. Keyhusrev, genç emîrlerin 20 bin kişilik bir orduyla düşmanın ovada mağlup edilebileceği şeklindeki görüşlerine inandı. Ertesi gün 20 bin kişiden oluşan Türkiye Selçuklu ordusu ovaya inerek Moğol birliklerine karşı saldırıya geçti. İlk anda Moğolları yenen Türkiye Selçuklu ordusu, sahte ricat uygulayan Moğollar karşısında Kösedağ'da ağır bir mağlubiyete uğramıştır (12 Muharrem 641/26 Haziran 1243) (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 70; Aksarayî, 2000, s. 25; Sümer, 1969, s. 9-10; Sümer, 2002c, C. 26, 272-273). Dönemin önemli seyyahı Simon de Saint Quentin eserinde bu süreci; "...Türkler boyun eğdilerse bu hiç şaşırtmaz çünkü sultan bir gece önce sarhoştı ve ilk savaşçılar üstün geldiklerinde de o hala şarap içiyordu ve ordusu toplanmamıştı" şeklinde ifade ederek Türkiye Selçuklu sultanının ciddiyetsizliğini, sorumsuzluğunu, orduyu ve savaşı yönetmedeki aciziyetini açık bir şekilde ortaya koymuştur (Quentin, 2006, s. 58). Kösedağ yenilgisinden sonra Baycu'nun Anadolu'dan isteklerinin ardı arkası kesilmemiştir. Bu isteklerin karşılanması için Türkiye Selçuklu idarecileri çok fazla zorlanmış ve halktan alınan vergilerin miktarını arttırmışlardır (Yuvalı, 2017, s. 338).

Türkiye Selçuklu ordusunun savaşta yenildiği haberini alan II. Gıyâseddin Keyhusrev, gece yanına sadece değerli eşyalarını alarak maiyetiyle beraber Tokat'a kaçmıştır. Sabahleyin sultanın ve emîrlerin kaçtığını öğrenen ordu tamamen dağılmıştır. Moğollar, Türkiye Selçuklu ordugâhının bulunduğu yere geldiklerinde karargâhın boşaltıldığını görünce, bunun bir pusu olabileceği ihtimaline karşılık önce temkinli davranmışlardır. Ancak daha sonra Türkiye Selçuklu birliklerinin geri çekildiklerini öğrenince, ordugâha girerek ordunun geride bıraktığı malları ele geçirmişlerdir. Nitekim dönemin birçok kaynağı Moğolların bu şaşkınlığını hikâye etmişlerdir. Quentin, Moğolların çadırların içerisinde birilerinin olabileceğini düşündükleri için saat dokuzdan bütün bir gece ve bir tam gün beklediklerini, Türkiye Selçuklu ordugâhının çevresinde dolaşıp etrafında turladıktan sonra ertesi günün gecesine kadar girmeye cesaret edemediklerini daha sonra çadırların içine girdiklerinde de yüklü miktarda kıymetli eşyalarla karşılaştıklarından bahsetmiştir¹⁵. Kösedağ Savaşı'nın ardından işgallere devam eden Moğol kuvvetleri, Sivas'a saldırı düzenlemiştir. Sivas şehrinin yöneticileri ve ileri gelenleri, aralarında yapmış oldukları görüşmelerin ardından, beldeyi Moğollara karşı savunmanın ve korumanın imkânsız olduğunu anlamışlardır. Sivas kadısı Necmeddin Kırşehirî topladığı hediyeler ve Cengiz Han tarafından verilen yarlık ve payzaları da alarak şehrin ileri gelenleri ile birlikte Baycu Noyan'ın huzuruna çıkmış, Moğollara karşı bağlılığını bildirmiştir. Moğollar üç gün boyunca şehri yağmalandıktan sonra Kayseri üzerine yürümüştür (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 72-73; Sümer, 2002c, C. 26, s. 273; Koca, 2015, s. 74; Solmaz, 2000, s. 242-243).

Moğolların Kayseri'ye doğru geldiğini haber alan devlet adamları ve ahîler burçları ve surları kuvvetlendirerek şehirde savunma tedbirleri almışlardır. Bütün bu hazırlıklara rağmen, Moğollar, Kayseri'ye gelerek şehri muhasara altına almışlardır. Bu sırada Baycu Noyan ile irtibata geçen Haçukoğlu Hüsam adında birinin ihaneti sonucunda Kayseri şehri Moğolların eline geçmiştir. Ardından diğer şehirlerde yapılan katliam ve yağma faaliyetleri burada da uygulanmış, birçok insan kılıçtan geçirilmiştir (Abû'l-Farac, 1997, s. 542). Kayseri'nin düşmesinden sonra Moğollar, Azerbaycan'daki (Mugan) karargâhlarına geri dönmek için harekete geçmişlerdir (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 73-75). Moğollar dönüş yolunda Erzincan önlerinde ordugâh kurmuşlar ve buranın eşrafından altın istemişlerdir. Fakat Erzincan halkı Moğollara hiçbir şey vermemiştir. Bunun üzerine Moğollar; mancınıklar kurmuşlar ve şehrin surlarını yıkarak içeri girmişlerdir. Ardından diğer şehirlerde uyguladıkları yağma ve talan faaliyetlerini burada da gerçekleştirmişlerdir. Bunun üzerine Moğolların

¹⁵ Saint Quentin, sultanın kaçarken geride bıraktığı Moğol ordusunun eline geçen büyük bir servet değerindeki ganimet eşyalarını uzun uzun anlatmış ve ele geçen malzemenin değerini tek tek zikretmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Quentin, 2006, s. 58-59.

karşısına çıkamayan Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, onlara elçiler göndererek sulh yapmak istediğini bildirmiş, altın, at, davar, koyun ve köleler vermeyi vadetmiştir (Abû'l-Farac, 1997, s. 544; Sümer, 2002c, C. 26, s. 273).

Moğollar, Köseadağ galibiyetinden sonra 1244 yılında Yasavur Noyan liderliğinde ikinci kez Anadolu'ya gelmişlerdir. 1244 yılında Halep'e saldırıda bulunan Moğol ordusu dönerken Malatya'da ordugâhını kurmuş, bölgede büyük katliamlar yapmıştır (Abû'l-Farac, 2011, s. 21; Akkuş, 2016, C. II, s.912-914). Moğolların Mugan'a gitmesinin ardından, Sahib Mühezzebüddin Ali ile Kadı Fahreddin, Erzurum taraflarına giderek, Baycu Noyan ile görüşmede bulunmuşlar, daha sonra Baycu ile birlikte Çurmagon Noyan'ın yanına gitmişlerdir. Burada yapılan görüşmeler sonucunda taraflar arasında 360 bin gümüş dirhem, 10 bin koyun, bin sığır ve deve verilmesi şartları ile anlaşma yapılmıştır (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 76-78; Sümer, 1969, s. 10; Cahen, 1979, s. 225-226; Sümer, 2002c, C. 26, s. 273). Böylece Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollara tabi bir konuma düşerken Erzincan, Kayseri, Sivas, Malatya, Divriği ve ardından da 643/1245 yılında Ahlat, Amid (Diyarbakır), Edessa (Urfa) ve Nusaybin gibi şehirler Moğol komutanı Baycu Noyan tarafından ele geçirilmiştir. Bu sırada Küçük Ermenistan Kralı I. Hetum (1226-1269) Köseadağ Savaşı'ndan sonra Türkiye Selçuklularının tabiiyetini tanımayarak, Moğollara tabi olup vergi ödemeyi kabul etmiş ve 1247 yılında kardeşi Simbat'ı değerli hediyelerle birlikte Güyük Han'a göndermiştir (Grigor, 2007, s.37-38) Bu sırada Musul Atabek'i Bedreddin Lülü kendiliğinden Moğol hâkimiyetini tanımıştır.(Grousset, 1980, s. 257; Özmenli, 2010, s.94).

II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminde Köseadağ bozgunu ve akabinde Anadolu'nun Moğol tahakkümüne girmesi hadisesi bağımsız bir devlet olan Türkiye Selçuklularının tabi (il) ve haraçgüzâr bir devlet haline gelmesiyle sonuçlanmıştır. Alâeddin Keykubad'dan güçlü zengin ve itibarlı bir devlet kendisine intikal eden II. Gıyâseddin Keyhusrev'in acziyeti, liyakatsizliği, eğlence ve sefahate düşkün sefih hayatı ve onu iktidara taşıyan hırslı ve hasis emîrlere arasındaki mücadeleler, devletin idari mekanizmasını zayıflatmış ve ardından çökertmiştir. Bu fırsatı değerlendiren Moğolların ülkeyi istilasıyla beraber, siyasi, askerî ve iktisadi mekanizmaları da zaman içerisinde iflas eden devlet, mukadder sona doğru ilerlemeye başlamıştır.

Selçuklu Mekanizmasının Çöküşü Sonrasında Türkiye Selçuklu Devletinin Durumu

Türkiye Selçuklu Devleti 1243 Köseadağ yenilgisi ile yeni bir döneme girmiş ve ülke Moğolların baskı ve zulümlerine maruz kalmıştır. Moğollar; Sivas (İbn Bibi, 1996, C. 2, s.72-73; Koca, 2015, s. 73), Kayseri (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 73) ve Malatya (Abû'l-Farac, 1997, s. 544; Akkuş, 2016, C. I, s. 205) gibi Anadolu'nun muhtelif yerlerine saldırıda bulunmuş ve geçtikleri bölgeyi yaşanmaz hale getirmişlerdir. Bu süreçten sonra Moğol ileri harekâtında, yağma, yıkım, kıyım ve soygun olayları yaşanmaya başlamıştır. Köseadağ bozgunu sonrasında Sahib Mühezzebüddin Ali ve Baycu Noyan'ın görüşmesi neticesinde Türkiye Selçuklu Devleti haraçgüzâr olarak Moğollarla barış anlaşması yapmıştır (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 81-82) Bu durum Türkiye Selçuklu Devleti'ni Moğollara bağlı hale getirmiştir. Nâib Şemseddin el-İsfahânî'nin Batu Han ile yaptığı anlaşma ise Moğollara bağımlı olma durumuna hukuki nitelik kazandırmıştır. Böylece devletin inkıraz evresine girişinin ilk adımları atılmış oluyordu (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 82-85).

Sultanın savaş meydanından kaçmasını fırsat bilen Şemseddin el-İsfahânî, Moğollara yakın bir politika izleyerek, ülkeyi idare etme girişiminde bulunmuştur. Bir yandan da Batu Han'dan olağanüstü yetki ve güçle donatan bir paye ve sultandan olağandışı nitelikli askerî konum alarak bir ayrıcalık elde etmiştir. Böyle bir gelişme diğer ümera üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Bu sırada Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Tarsus kuşatması sırasında ölümü üzerine büyük oğlu II. İzzeddin Keykâvus tahta çıkarılmıştır (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 88). Ancak Ögedey'in yerine Moğol tahtına oturan Güyük Han, Türkiye Selçuklu tahtına geçen II. İzzeddin Keykâvus'un sultanlığını han seçildiği kurultaya

katılmaması sebebiyle kabul etmemiş ve IV. Rükneddin Kılıcarşan'ın tahta oturtulmasına dair bir yarlğ vermiştir. Moğollara giden bu grup Anadolu'ya döndüklerinde IV. Rükneddin Kılıcarşan'ı ellerindeki yarlğa göre Türkiye Selçuklu tahtına oturtmuşlardır (646/1249) (Kaymaz, 1964, s. 133-134).

Bir süre sonra Şemseddin el-İsfahânî öldürülmüş, yerine Celâleddin Karatay geçmiştir. II. İzzeddin Keykâvus döneminde devletin başında bulunan Emîr Celâleddin Karatay, diğervezirlerden farklı olarak ülkenin çıkarları doğrultusunda hareket etmiş ve devletin içinde bulunan Moğol yanlısı ümerayı tasfiye etmeye çalışarak biraz rahat nefes aldirmiştir. Ancak onun 1254 yılındaki ani ölümüyle birlikte bu süreç son bulmuştur (Kaymaz, 1964, s. 134-138). Karatay'ın ölümünden kısa bir süre sonra Baycu Noyan 1256 yılında Anadolu'ya tekrar gelmiş ve kendilerine kışlak olacak yer gösterilmesini istemiştir. Türkiye Selçuklu yönetimi ise Baycu'nun gelişi üzerine telaşa kapılmış ve kendilerince savunma önlemleri almaya girişmiştir (Abû'l-Farac, 1997, s. 562; Ebü'l-Ferec, 2011, s. 27; Cahen, 1979, s. 269). Neticede Türkiye Selçuklu-Moğol kuvvetleri arasında Sultanhanı Savaşı yapılmıştır (1256). Türkiye Selçuklu ordusu bu savaşta da ağır bir mağlubiyete uğramış ve Anadolu'da Moğol tahakkümünün iyice hissedildiği süreç başlamıştır (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 146-148)

Sultanhanı yenilgisi akabinde Moğolların baskı ve zulümleri artarak devam etmiş, Anadolu'da Moğol komutan ve valilerinin de yer aldığı yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'ne gönderilen müstevli vali ve komutanlar, Türkiye Selçuklu sultanlarını ve ülkeyi kendi istek ve menfaatlerine göre yönetmiş ve ülkenin kaynaklarını vergi memurları vasıtasıyla tamamen sömürmüşlerdir. Anadolu'da hâkimiyeti ele geçiren Moğol vali ve komutanları aynı zamanda halka çok zulmetmiş ve ülkeyi yaşanmaz hale getirmişlerdir.¹⁶

Moğollarla Köseadağ'dan hemen sonra kendi inisiyatifiyle hareket edip barış imzalayarak devleti resmen Moğol tabiiyetine bağlayan Mühezzibüddin Ali'nin oğlu Muînüddin Süleyman, Sultan Hanı yenilgisinden kısa bir süre sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nde pervânelik görevine getirilmiş ve Pervâne Dönemi olarak adlandırılan yeni bir döneme girilmesini sağlamıştır. (Kaymaz, 1970, s.65-66). 1266-1277 yılları arasında Türkiye Selçuklu Devleti'nin yönetiminde tek başına söz sahibi olan ve devletin politikasını belirleyen Muînüddin Süleyman Pervâne, görevde bulunduğu süreçte Moğollar ile iyi ilişkiler içerisine girip, Moğol hanları ile görüşmelerde bulunmuştur. (Kaymaz, 1970, s. 141). Bu görüşmeler neticesinde Moğolların yardım ve desteği ile istediği şahısları sultan ilan edip, bu sultanları kendi amaç ve menfaatleri uğruna kullanmıştır (Kaymaz, 1970, s. 69-71). Anadolu'ya gönderilen Moğol vali ve komutanları ile de iyi ilişkiler içerisinde olan Pervâne, devlet kademesinde yer alan muhalif ve hasım gördüğü kişileri de bertaraf etmeye çalışmıştır. Muînüddin Süleyman bazen de bölgeye gönderilen Moğol komutanlar ile anlaşmamış ve bu durumlar toplumda yeni bir takım huzursuzlukların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. (Kaymaz, 1970, s. 139; Sümer, 1969, s. 39-40).

Siyasi yönden ülkeyi çöküşe götüren Moğollar, ekonomik alanda da Türkiye Selçuklu Devleti'ne zor süreçler yaşatmışlardır. Moğol hakimiyeti sonrasında Türkiye Selçukluların İlhanlılara tabi olmasıyla birlikte, bölgeye birçok vali ve komutanların yanı sıra, vergi tahsil etmek amacıyla vergi memurları da gönderilmiştir. Bu memurlar, İlhanlı Devleti'nin boşalan hazinesini doldurmak için Anadolu'dan vergi toplama adı altında halkı soymuşlardır. Bölgeye gönderilen vergi memurları halka ağır vergiler yükleyerek fahiş paralar istemişlerdir. Bu durum zaten kötü olan Türkiye Selçuklu ekonomisinin daha da kötüye gitmesine neden olmuş, bu vaziyet karşısında halk; ya zor şartlar altında hayatını idame etmeye çalışmış ya da yurtlarını terk ederek uçlara veya başka ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır (Togan, 1931, s. 2- 9).

Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminde uygulanan ve II. Gıyâseddin'in iktidarında altüst edilen

¹⁶ Bu süreçte yaşanan katliamlar ve yapılan zulümler hakkında dönemin tarihçisi Aksarayî görüp duyduğu birçok olay anlatmaktadır. Bkz: Aksarayî, 2000 s.54, 55, 56.

Türkmenlerin iskân politikası, uzun süre Türkiye Selçuklu Devleti'nde kanayan bir yara olarak var olmuş, zaman zaman devletin farklı bölgelerinde huzursuzluk ve isyanlar şeklinde varlığını devam ettirmiştir. Ancak Türkmenler, 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğol hakimiyeti altına giren Türkiye Selçuklu Devleti'nin çöküşünü hazırlayan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in ölümünden sonra, Moğollara ve onlara tabi ümeraya karşı isyan etmeye başlamışlardır. Türkmenler, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde, Türk Ahmed İsyanı (1249) (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 116-117), Oyuz Melik İsyanı (1249) (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 127) Ağaçeri (Sümer, 1962 s. 521-528). Türkmenlerinin İsyanı (1256) (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 144.), Uç Türklerinin lideri Mehmed Bey'in İsyanı (1261) (Aksarayî, 2000, s. 50), Moğollara karşı mücadeleyi kaybettikten sonra İstanbul'a sığınan II. İzzeddin Keykâvus'u destekleyen Türkmenlerin İsyanı (1262), Orta Anadolu'da çıkan Türkmen İsyanları (1262), Kızıl Hamid İsyanı (1277) (Aksarayî, 2000, s. 97), Şehzâde Cimri ve Mehmed Bey Olayı (1277) (İbn Bibi, 1996, C. 2, s. 212-213) gibi Moğollara veya Moğol yanlısı Türkiye Selçuklu emîrlere karşı birçok isyan ve istiklal mücadelesinde bulunmuşlardır.

Moğol hâkimiyetini kabul etmeyen Karamanlı Türkmenler, zaman zaman özellikle Konya, Karaman gibi yerlerde istiklal mücadelesine girişmişlerdir. Bu süreçte Türkiye Selçuklu Devleti'nin de pasif kaldığını düşünerek Konya'yı ele geçirip, devletin idaresine hâkim olmak için çabalamışlardır. Geyhatu'nun 1291 yılında Anadolu'dan İlhanlı tahtına oturmak için ayrılmasını fırsat bilen Türkmenler, siyasi boşluğu doldurmak için harekete geçmişlerdir. Karamanoğulları 690 (1291) yılında Gıyâseddin II. Mesud'un Kayseri'de bulunduğu sırada Konya'yı ele geçirmişlerdir. Karamanoğulları'nın saldırıları karşısında fazla direnç gösteremeyen II. Gıyâseddin Mesud, Geyhatu'ya müracaat ederek yardım talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Geyhatu, Anadolu'ya girerek büyük bir Türkmen katliamı yapmış, Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Menteşeoğulları Türkmenlerinin meskûn buldukları toprakları yakıp, yıkmış ve yağmalamıştır.¹⁷

Bütün bunlar yetmezmiş gibi Türkiye Selçuklu Devleti'ni yıkılışına götüren önemli bir adım da İlhanlı Devleti'nde yaşanan taht kavgaları ve hanlarına isyan eden emîrlerin Anadolu topraklarındaki faaliyetleridir. Argun Han'ın 1291 yılında ölümünden sonra İlhanlı tahtında yaşanan taht mücadelelerinin Anadolu üzerinde de etkileri görülmeye başlamıştır. Gâzân Han'ın 1295 tarihinde İlhanlı tahtına oturmasından sonra Anadolu'ya vali olarak gönderdiği emîrlere zamanla ona karşı muhalefet bayrağını açarak isyan etmişlerdir. Gâzân Han'a karşı Anadolu'da ilk isyan eden emir Togaçar Noyan (1296) olmuş, daha sonra onu sırasıyla, Baltu (1297), Sülemiş (1299) ve Timurtaş (1322) isyanları takip etmiştir. (Aksarayî, 2000, s. 158, 193; Sümer, 1969, s. 66-68, 86-87; Uzunçarşılı, 1967, s. 624-627) Bu süreçte Anadolu coğrafyası, siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan çok büyük yıkımlara maruz kalmıştır. Böylece II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminde çökmeye başlayan Türkiye Selçuklu Devleti'nin idari, sosyal ve iktisadi mekanizmaları, zikrettiğimiz üzere inkıza zemin hazırlayan gelişmeler ve olaylar akabinde tamamen iflas etmiş ve devlet yıkılarak tarih sahnesinden çekilmiştir.

SONUÇ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin en sancılı dönemlerinden biri II. Gıyâseddin Keyhusrev'in hükümdarlığı devri olmuştur. II. Gıyâseddin Keyhusrev, babası I. Alâeddin Keykubad'ın şaibeli ölümünden sonra, babasının vasiyetine aykırı olarak Şemseddin Altun-aba, Tâceddin Pervâne, Sâdeddin Köpek, Lala Cemâleddin Ferruh ve Gürcüoğlu Zahreddin gibi emîrlere tarafından 1237 yılında Türkiye Selçuklu tahtına oturtulmuştur. Sultan hükümdarlığının ilk ayları kendisine iktidarı bahşeden Sâdeddin Köpek ve diğer emîrlere tasallutu altında geçmiştir. Kısa süre içerisinde emîrlere arasında başlayan güç ve iktidar mücadelesinden Sâdeddin Köpek daha da güçlenerek çıkmış, sultanı etkisi altına alarak rakip

¹⁷ Karamanlı Türkmenlerine yönelik katliamlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Akkuş, 2016, C.I, s. 320-339.

gördüğü Türkiye Selçuklu Devleti'nin önemli makamlarında bulunan devlet adamlarını görevden uzaklaştırmıştır. Ülke tamamen Sâdeddin Köpek'in kontrolü altına girmiştir.

Sâdeddin Köpek'in isteği üzerine; I. Alâeddin Keykubad döneminde önemli hizmetlerde bulunan Hârizmliler de devlet kademelerinden uzaklaştırılmıştır. Bu durum ise daha sonra devletin başına büyük bir sorun olmuş ve Hârizmliler, devletin hâkimiyetini tanımayarak kendi başlarına buyruk hareket etmeye başlamışlardır. II. Gıyâseddin Keyhusrev'in zayıf ve basiretsiz yönetimini fırsat bilen Sâdeddin Köpek, bir süre sonra kendisinin de Selçuklu hanedanına mensup olduğuna dair şayialar çıkararak sultan olma hayallerine kapılmıştır. Ancak bu durum II. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından fark edilerek Emir Sâdeddin Köpek öldürülmüştür.

Sâdeddin Köpek'in öldürülmesinden sonra geri planda kalmış devlet adamları hizmete çağrılmıştır. Bu suretle devletin durumu düzeltilmeye çalışılmıştır. Ancak Türkiye Selçuklu Devleti'nde inkıza sebep olan gelişmeler bir türlü durmak bilmemiş, I. Alâeddin Keykubad'ın tesis ettiği Türkmen politikaları terkedilince, bu seferde Türkmenlerin iştirak ettiği Babaîler İsyanı devleti uzun süre meşgul etmiştir. Moğol istilası sonucu Anadolu'ya gelen birçok Türkmen'in burada iskânı düzenli bir şekilde sağlanamadığı için, Türkmenlerin yaşadıkları bölgede huzursuzluklar meydana gelmiş ve Türkmenler Baba İlyas'ın liderliğini yaptığı Babaîler İsyanı'na katılmışlardır. Böylece II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminde Sâdeddin Köpek'in faaliyetleri ve sonrasında yaşanan gelişmeler ile başlayan Türkiye Selçuklu idare mekanizmasındaki çöküş, siyasi hayattan sonra askerî, sosyal ve iktisadî alanlarda da Babaîler İsyanı ile kendini göstererek devam etmiştir.

Nitekim Türkiye Selçuklu Devleti'nin Babaîler İsyanı'nı zor bir şekilde bertaraf etmesini fırsat bilen Moğollar, 1242 yılında Anadolu sınırlarına dayanmış; Erzurum, Erzincan, Sivas ve Kayseri şehirlerini işgal etmiştir. Yaşanan bu saldırıların akabinde 1243 yılında Selçuklular ve Moğollar arasında Köseadağ Savaşı vuku bulmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti, Köseadağ Savaşı'nda büyük bir hezimete uğrayarak, inhitat sürecine girmiştir. Bu süreçten sonra Türkiye Selçuklu devlet mekanizmaları tamamen çökmüş ve devlet gerileme sürecine girmiştir. Devletin zayıflamasını fırsat bilen Moğollar, Anadolu'da tahakkümlerini artırmışlar ve zamanla Türkiye Selçuklu tahtında söz sahibi olmaya başlamışlardır. Bu süreçte ülke, Moğolların istekleri doğrultusunda tahta geçmiş sultanlar ve Moğol hanlarından taht için menşur alma yarışına giren meliklerin oyuncağına dönüşmüş, topraklar onların aralarında pay edilerek parçalanmıştır.

Anadolu'da yaşanan bu gelişmeler Türkmenleri rahatsız etmiş ve Türkmenler zaman zaman Türkiye Selçuklu hükümetine karşı ayaklanmışlardır. Bu isyanlar Moğolların Anadolu'ya göndermiş olduğu komutan ve valiler aracılığıyla bastırılmaya çalışılmıştır. İsyanı bastırmak için Anadolu'ya gelen Moğol komutanları, Türkiye Selçuklu topraklarında korkunç katliam ve yağmalar yapmışlar, ülkeyi yaşanmaz hale getirmişlerdir. Ayrıca Moğollar tarafından Anadolu'ya vergi memurları da gönderilmiş ve Moğollar adına vergi tahsil edilmiştir. Bu durum Türkiye Selçuklu Devleti'nin zayıf olan ekonomisini daha da bozmuş ve halk acı ve ıstırap içinde yaşamını sürdürmek zorunda kalmıştır.

Yazar Katkıları

Araştırma Tasarımı (CRediT 1) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Veri Toplama (CRediT 2) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama (CRediT 3-4-6-11) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Finansman

Finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDG)

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları: 4 Nitelikli Eğitim

REFERANSLAR

- Abû'l-Farac, Gregory, (1997). *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, (Doğrul Ö. R. Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Akkuş, M. (2016). Moğol Tahakkümü Döneminde Malatya, *Uluslararası Geçmişten Günümüze Malatya / Kent-Kültür-Kimlik Sempozyumu*, C. II (s. 905-924) Malatya
- Akkuş, M. (2016). Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri, *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-II*, C. I (s. 320-339) Konya
- Akkuş, M. (2016, Kasım 17-19) Moğol İstilas ve İlhanlılar Döneminde Maraş Bölgesi, *Uluslararası Selçuklu Döneminde Maraş Sempozyumu*, C. I (s. 201-219) Kahramanmaraş.
- Akkuş, M. (2019) Türkiye Selçuklularının Antalya Valilerinden Mübârizeddin Armağanşah, *II. Antalya Kongresi, Antalya Kitabı II*, (s. 45-48). Antalya
- Akpolat, E.-Taş, M. (2023). Türkiye Selçuklu Sultanlarının Pozitif Kimliklendirmesi ve Yeniden Yapılandırılması. (Yarar, A. Yay.), *Türkiye Selçukluları Konya Hanedan Türbesi'ndeki Naaşların Tanzimi Projesi*, Konya: Konya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yay.
- Aksarayî, K. M. (2000). *Musameratü'l Ahbar* (Öztürk, M. Çev.). Ankara: Tarih Kurumu Yay.
- Anonim *Selçuknâme (Tarih-i Âl-i Selçuk)* (2014). (Gök, H.İ. – Coşkun, F. Trc.). Ankara: Atıf Yay.
- Aşıkpaşazade (1970). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. İstanbul: 1000 Temel Eser, Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- Bayram, M. (2003). *Anadolu Selçukluları Üzerine Araştırmalar*. Konya: Kömen Yay.
- Cahen, C. (1979). *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (Moran, Y. Çev.). İstanbul: E Yay.
- Çelebi, E. (1995). *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menasibi'l-Ünsiyye*, (Ocak A. Y. - Erünsal İ. E. Haz.). Ankara.
- Çiftçiöğlü, İ. (2013). Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 5(1), 7-25.
- Demir, M. (2022). II. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi (1237-1246). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Demir, M. (2024). Yassıçimen Savaşı Sonrası Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Harezmlî Politikası, Oktay Bozan, Mutlu Saylık, Arafat Yaz & Abdusselam Ertekin (Ed.), *Harezmşahlar ve Etrafındaki Dünya*, Bursa: Ekin Yay.
- Demirci, Ş. (2023). Türkiye Selçuklu Sultan Naaşları Tespit, Tasnif ve Tedvini İçin Yapılan Adli Tıp Çalışması ve Raporu. (Yarar, A. Yay.), *Türkiye Selçukluları Konya Hanedan Türbesi'ndeki Naaşların Tanzimi Projesi*, Konya: Konya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yay.
- Ebü'l-Ferec, İ. İ. (2011). *Târîhu Muhtasari'd-Düvel* (Yaltkaya Ş. Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- el-Ömerî, Ş. B. F. (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesâlikü'l-Ebsâr)* (Batur, A. Çev.). İstanbul.
- Göde, K. (2011). *Halil Edhem (Eldem) ve Kayseri Şehri -Selçuklu Tarihi'nden Bir Bölüm*, İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay.
- Göksu, E. (2015). Türkiye Selçuklu Ordusundaki Frenk Ücretli Askerler ve Babailer İsyanı'nın

- Bastırılmasındaki Rollerini. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 74, 211-233.
- Grigor, A. (2007). *Okçu Milletlerin Tarihi*, (Andreasyan, H. D. Çev.). İstanbul: Yeditepe Yay.
- Grousset, R. (1980). *Bozkır İmparatorluğu, Attila/Cengiz Han/Timur*, (Uzmen, M. R. Çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat
- İbn Bibi, (1996). *El Evamirül-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname I-II)*, (Öztürk M. Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- İbn al-'Adîm, K. (2011). *Bugyat At-Talab Fi Tarih Halab Selçuklular ile ilgili Hal Tercümeleri*, (Sevim, A. Yayınlayan.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Kaymaz, N. (2009). *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Kaymaz, N. (1970). *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay.
- Kaymaz, N. (1964). Anadolu Selçukluların İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü I. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2-3), 91-155.
- Kaymaz, N. (1967). Anadolu Selçukluların İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü II, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(4-5), 23-62.
- Kazvînî, H. M. (2015a). *Târîh-i Güzîde*, (Nevâî, Abdülhüseyin Nşr.). Tahran: Müessesesi-i İntişârât-ı Emir Kebir
- Kazvînî, H. M. (2015b). *Târîh-i Güzîde (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*, Göksu. E. (Ed.), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Koca, S. (2012). Dini İnançları ve Düşüncelerin Politik Amaçlarda Kullanılmasına Dair Selçuklu Devrinden İbret Verici Bir Örnek: Babaîler Ayaklanması. *Gazi Türkiyat*, 11, 11-38.
- Koca, S. (2009). S. Koca, Moğol İstilasına Karşı Sultan Alaeddin Keykubadın Güvenlik Politikası. *Gazi Türkiyat*, 1(5), 187-216.
- Koca, S. (2015). Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 37, 35-84.
- Köprülü, F., Babinger, F. (1996). Anadolu'da İslâmiyet (Hulusi, R. Çev.). İstanbul: İnsan Yay.
- Kuşçu, A. D. (2016). Köseadağ Savaşı Sonrasında Moğol İstilasına Karşı Karamanoğulları'nın Önderlik Ettiği İstiklâl Hareketlerinin Sonuçsuz Kalmasında İranlı Unsurun Rolü. *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 6, 12-30.
- Müneccimbaşı Ahmed Bin Lütfullah, (2001). *Câmiü'd-Düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, (Öngül A. Yay.) İzmir: Akademi Kitabevi.
- Ocak, A. Y. (2009) *Babaîler İsyanı Aleviliğin Tarihsel Alt yapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, İstanbul: Dergah Yay.
- Özmenli, M. (2010) Çingiz Han'ın Komutanlarının Kars Şüregel'deki Egemenliği. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 89-99.
- Quentin, S. S. (2006). *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, (Karasu T. Haz.)
- Sevim, A. (2002). Keyhusrev II. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 25) Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay.
- Simbat (1946). Başkomandan Simbat Vekayinamesi (951-1334), (Andreasyan, H. D. Çev.). Ankara TTK Kütüphanesi'ndeki basılmamış nüsha.

- Solmaz, G. (2000). Ermeni Müverrihlere Göre Moğollar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14, 214–270.
- Solmaz, S. (2018). Köseadağ Savaşı'nda Bir Selçuklu Emîri: Nizâmeddin Suhrab, Alpaslan Demir,- Tuba Tombuloğlu, Eralp Erdoğan & Ömer Düzbakar (Ed.), *Selçuklu Tarihçiliğinin Zamansız Kaybı Prof. Dr. Feda Şamil Arık'a Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar III*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Sümer, F. (1962). Ağaçeriler. *Belleten*, 26(103), 521-528.
- Sümer, F. (1969). Anadolu'da Moğollar. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, 1-147.
- Sümer, F. (2002a) Keykubad II, *İslam Ansiklopedisi* (C. 25). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Sümer, F. (2002b). Kılıcarslan IV, *İslam Ansiklopedisi* (C. 25). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Sümer, F. (2002c). Köseadağ Savaşı, *İslam Ansiklopedisi* (C. 26). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Togan, Z. V. (1931). Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti. *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 1, 1-42.
- Turan, O. (1999). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Turan, O. (1965). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- Turan, O. (1948). Selçuklu Devri Vakfiyeleri III Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri. *Belleten*, 11(45), 17-173.
- Turan, O. (1977a). Keyhusrev II, *İslam Ansiklopedisi*, (C. 6). İstanbul: MEB Yay.
- Turan, O. (1977b). Keykûbad, *İslam Ansiklopedisi*, (C.6). İstanbul: MEB Yay.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1967). Emir Çoban Sulduz ve Demirtaş. *Belleten*, XXXI (124) s. 601-649.
- Yazıcızâde A. (2017). *Tevârîh-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Tarihi)*, (Bakır A. Haz.). İstanbul: Çamlıca Yay.
- Yuvalı, A. (2017). *İlhanlı Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.

EXTENDED ABSTRACT

Although he was not the heir apparent, Gıyaseddin Kaykhusraw II succeeded to the Anatolian Seljuk throne in 1237 after Alaeddin Kayqubad I was murdered by poison. While the Anatolian Seljuk State was experiencing its strongest and most prosperous period during the reign of Alaeddin Kayqubad I, during the reign of his son Gıyaseddin Kaykhusraw II, it entered a period of decline with the collapse of its administrative mechanism in a short period of a few years. As Gıyaseddin Kaykhusraw II remained passive in administration and inadequate in solving internal and external problems during his nearly nine-year reign, the state's administrative institutions first deteriorated and then collapsed in economic, military and social fields. The Sultan's lack of administrative experience and knowledge, his being guided by the emirs who, unlike his father, brought him to power, and his devoting himself to entertainment and entertainment rather than state affairs triggered a chain of irreparable mistakes. Gıyaseddin Kaykhusraw II was oppressed under the domination of Sadeddin Köpek in the early periods of his reign and ruled the state in line with his wishes. This situation caused the reaction of some statesmen and these people started to oppose the government. At the same time, the political, social and economic unrest affected the people negatively and as a result, the Babai Rebellion emerged under the leadership of Baba Ilyas. Subsequently, the heavy defeat suffered in the Battle of Köseadağ with the Mongols, who invaded Anatolian lands, was the beginning of the end for the Anatolian Seljuk State and disasters began to follow one after another. Thus, the Anatolian Seljuks rapidly descended from their peak, and the events that took place until the end of Kaykhusraw II's rule accelerated this process leading to collapse.

In this study, how the main sources of the period conveyed the events that took place during the reign of Gıyaseddin Kaykhusraw II has been carefully examined, and how the subject was handled in the research works in this field has been reviewed. By scrutinising these sources and researches, how the state order was disrupted in this period, the events that triggered this, the events that took place in this period, their causes and consequences, and their reflections on the course of the Anatolian Seljuk State have been examined one by one. The information obtained has been evaluated in terms of the effects of the events affecting the survival of the state such as the Khwarezmians Issue, Babai Rebellion, Köseadağ Defeat during the reign of Gıyaseddin Kaykhusraw II on the deterioration of the state order.

After brief information about Gıyaseddin Keyhusrev II's childhood, the years of his reign, his family, his wife and children, the emirs who brought him to power and their struggles with each other are described. During his first years in power, the conflicts and power struggles between the emirs of the period such as Şemseddin Altun-aba, Cemaleddin Ferruh, Taceddin Pervane, Gürcüoğlu Zahirreddin, and Sadeddin Köpek are discussed and how Sadeddin Köpek, who emerged stronger from this conflict, eliminated his rivals one by one with his ambitions is mentioned. The struggles between the emirs weakened the administrative structure and bureaucracy of the state and triggered many negative events that led to the loss of political power. The intimidation and arrests of emirs such as Kayır Khan, Berke Khan, Birdî Khan, Sarû Khan and Keşlü Khan, whom Alaeddin had taken into his service, led the Turkmen communities loyal to these emirs to revolt, and their plundering of a significant part of Anatolia and leaving the country weakened the state economically.

Gıyaseddin Kaykhusraw II rapidly changed all the order and system established by his father in a negative direction. The order and harmony established by Alaeddin in the state administration was based on a certain balance policy. Alaeddin Kayqubad, who was the sultan at a time when important events took place in world history, had brought the state to a prestigious position abroad and a prosperous position at home. Kayqubad I took a number of security measures against the Mongol invasion and followed a systematic settlement policy against the flood of migration to Anatolia. Then, in order to ensure the economic welfare of the people, he continued the economic policies of his father Gıyaseddin Kaykhusraw I and his elder brother Izzeddin Kaykaus I and made some conquests for this purpose. One of his most important activities in terms of the survival of the state was to strengthen the central structure by eliminating the emirs who wanted to take control of the state administration and to give weight to Turkmen elements within the state and the army. However, his son Gıyaseddin II completely destroyed all these measures in a very short time.

The lifestyle and religious personality of Gıyaseddin Kaykhusraw II were not approved by the people, the economic weakness of the state and the anti-Turkmen policy of the sultan caused a great rebellion in this period. The state had great difficulties in suppressing this rebellion led by Baba Ilyas Khorasânî, and both the looting of the rebels led by Baba Ishaq and the army's lack of appetite in suppressing this rebellion and the fact that the rebellion could be suppressed for a long time thanks to the paid Frankish soldiers revealed the economic, military and political weakness of the state. The Mongolian invaders waiting at the borders made good use of this weakness that the state had fallen into, and with the Köseadağ Defeat in 1243, the Anatolian Seljuk State fell into the position of a colony. All these unfavourable events led the most powerful state of the 13th century to collapse politically, militarily and economically in the same century.